БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ДЕКАБРЬ 14 СУББОТА № 294 (5698).

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

Өртээ 2 көп.

Совет энергетиктерниң кайгамчык тиилелгези

БРАТСК. (СЭТА). Братск ГЭС-тин сөөлгү ийи гидрогенераторларын — он бешки болгаш он алдыгы гидрогенераторларны үлетпүр ажыглалынга хары угда киирген. Оларны ажыглалга киргени-биле Ангарада энергетиктиг гигантының күчүзү кол төлевилелде көрдүнгенин ёзугаар 3.600 мүн киловаттка четкен (Братск ГЭС-ке 900 мүн киловатт ниити күчүлүг дөрт турбиналарны база тургузары немелде төлевилелде көрдүнген).

Братск ГЭС-тин тудугжулары болгаш монтажчылары боттарының күш-ажылчы тиилелгезин СЭКП ТК-ның Пленумунга алдар болдурган.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ПЛЕНУМУ

СЭКП Төп Комитединиң Пленумунуң декабрь 11-де кежээки хуралынга академик **В. А. Каргин** санал берген.

Полимерлиг чаа материалдар техниканың, амыдыралдың бүгү-ле адырларынга дүрген болгаш соксаал чокка кирип турар, оларны тургузары болгаш сайзырапгайжыдары амгы үеним химиязының кол сорулгаларының бирээзи болур деп, В. А. Каргин чугаалаан. Полимерлерни кылыр талазы-биле ажылдап турар шинчилекчилерниң шиитпирлезе чогуур айтырыгларын ол демдеглээн. Изигге хамыктың-на шыдамыккай пластиктиг материалдарны, пластиктерни, волокноларны радиоэлектроника, электротехника, ужар-түүл, транспорт ышкаш адырлар негеп турар. Ындыг материалдарның чамдыкта чок апаар чоруу кайы-бир адырны сайзырадырын озалдадып турар. Ол дээре, биргиээлчегде 300, 400, 500, а чамдыкта оон-даа бедик градустарга ажыглап болур изигге үрелбес материалдарны алырынга хамаарлыр. Ынчангаш, дыка изиг байдалдарга үрелбес полимерлерни тургузары элээн каш ындыг материалдарны кылган эртемденнерниң кичээнгейинин төвүнге туруп келген болгаш моон соңгаар-даа турар апаар.

Целлюлоз волокнолар — вискоза, хөвең болза, пөс-таавы волокноларының ам-даа үр чылдарда кол массазы болуп артар апаар деп, эртемден уламчылап чугаалаан. Хөй өвес химиктиг бүдүмелдерни чарыгдап турган, оларны өжиждер болза, ук волокноларның шынары синтетиктиг дээре волокноларның бүдүжүнге чоокшулаштыр бедий бөөр. Ынчалзажок, бо сорулга ам-даа ооҗум шиитпирлеттинин турар, химиктиг эвээш бүдүмелдерни чарыгдап турган, волокноларның хөй массазының шынарын өжиждерин пөстаавы үлетпүрүнде ёзулуг чедир үнелевейн турар деп, академик медеглээн.

Полимерлерниң саны улам-на көвүдээр апарганда оларны болбаазырадырының айтырыглары ам эн-не нарын болуп турар. Полимерлиг бүдүмелдерни болбаазырадын кылырда оларга херек тургузугну бөөр, ийи аңгы демирни холуй эзилдирип турган, шынарын өжиждиткен металл хевирлиг кылдыр ындыг холуксаларны полимерлиг бүдүмелдерге каттыштырып, оларның шынарын бедидин алыр ужурлуг бис. Дуржулга базазының бисте чогу хомуданчыг-дыр, полимерлерни болбаазырадыр чаа машиналарны тургузар талазы-биле ажыл көнчуг хөжудаан, а кылдынып турар үүлдерни багай ажыглап келген.

Бо чугула сорулгаларны эртемденнерниң, үлетпүрүнү болгаш дээди школаның ажылдакчыларының каттышкан күжениишкиннери-биле шиитпирлээр херек деп, академик айыткан. Күш-ажылды ынчан бодамчалыг хуваары, институттарның бөөгаш лабораторияларның салбырларын тодаргай кылдыр тургузары чугула. Ынчалзажок, эртемни планнаарының нарын чоруу анаа моондак болуп турар.

В. А. Каргин бодунун чугаазының хөй нуруузун полимерлерниң шынарына холбаштырган. Полимерлерниң саны ам көнчуг дүрген өзер апаар деп, ол чугаалаан. Ынчалзажок, бүдүрүп алдынган материалдарының үүгле саны эвес, а оларның кайы хире үр ажылдаары, чеже хире үеде ажыглаттынары база көнчуг чугула болгай. Херек чок хензиг-ле холуксааны полимерлиг материалга арттырып каар болза, ооң ажылдаар хуусаазы элээн каш катап кызырлыр, эластиктиг шынарын чидириптер, шуут-ла өске шынарлыг материал кылдыр ол хуула бөөр дээрзин академик айыткан. Полимерге херек чок бүгү-ле бүдүмелдерни бедик шынарлыг арыглап, дузалаар бүдүмелдерни, чиик химияның продуктуларын холуурга, кайгамчык эки материалдар алдынган турар.

Полимерниң шоолуг бедик эвес шынарлыг продуктуларын бүдүрүп турарының чылдагаанарынын бирээзи үүл дизе, үлетпүрде колдуунда ооң санын мактап, план күүселдезин тонна-биле тодаргайлап турарында-дыр деп, эш Каргин санап турар. А шынарын күрүне стандарттары таарыштырып, бар продуктуларны, харын-даа ооң иштинде бедик өвес шынарлыг продуктларны безин ажыглаар кылдыр бижип турар болгай. Ынчангаш, моон соңгаар эн-не чугула болгаш улуг хевирниң полимерлиг материалдарынга сорттаар чорукту доктаадып тургузары чогумчалыг болур, а бирги сорт эң-не бедик деңнелге, ол продуктуну алырының техниктиг арга-ларынга дүүшкен турар ужурлуг.

Эргежок чугула дуржулга установкалары болгаш базазалары тургустунмаанда шынарны бедидер дугайында бодаан-даа херээ чок деп, оратор уламчылап чугаалаан. Полимерлиг материалдарның шынарын бедидерде чиик химияны сайзырангайжыдары чугула негеттинип турар.

Химиага ажылдаар кадрларны белеткээр айтырыгның дугайын академик база чугаалаан. Оон бодалын ёзугаар алырга, дээди өөредилге черлеринде эргижирээн программаларны эде көөр, оларны амыдыралдың негелделеринге дүүштүрер үе келген. Полимерлерниң химиязы хөгжүлде темпилериниң талазы-биле мурнуку олурутларның бирээзинде туруп турар, ынчангаш бо талазы-биле кандыг-бир хожудаашкын көнчуг дүрген болгаш чидии-биле билдинип кээр-дир деп, В. А. Каргин медеглээн. Бистиң эртемивис болза даартагы хүнү хандырып, практикага чаа-чаа оруктарны ажыдып турар теорияны сайзыратпышаан, бурунгаарлаар ужурлуг. Эртемденнериң болгаш үлетпүр ажылдакчыларының сырый кады ажылдажылгазы, теория болгаш практиканың чаңгыс эви коммунизмни тургузуп турар улуг чуртка төлептиг мурнуку одуругну бистиң химиявыска хандырып берген турар.

* * *

СЭКП Төп Комитединиң Пленуму декабрь 12-де бодунун ажылын үргүлчүлээн. Эш Н. С. Хрущевтүн «Химия үлетпүрүн дүрген хөгжүдери—көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин көдүреринин болгаш улустүн чаагай чоруунун өзүлдезинин эн чугула чүүлү» деп илеткелин Пленумга чугаалажын көөру уламчылаан.

Винницк области СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң даргазы **В. М. Кавуч** эртенги хуралга бир дугаарында санал бергеш, минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрерин көвүдедири—колхоз-совхоз бүдүрүлгезинин буруңгаар депшилгезинге эң чугула идиг болурунга көдээ ажылагыйның ажылдакчыларының бүзүрелдиг чоруун илергейлеп чугаалаан.

Бодунун колхозунуң амыдыралындан бүзүрелдиг чижектерни ол көргүскен. Чигир свёклазының гектар санынга чыл бүрүде ортумаа-биле 7 центнер минералдыг, 18 — 20 центнер органиктиг чемишчидилгелерни киирип келген. 1200 — 1300 гектар шөлге тараан чигир свёклазының га санындан ортумак дүжүдү сөөлгү алды чылдарны улаштыр 345 центнер болган. Бо чылдың агаар-бойдус байдалдары берге болуп турза-даа, мурнакчы агротехниканың болгаш чемишчидилгелерни шын ажыглаанының ачызында, колхозтуң тараа культураларының гектар бүзүүнден дүжүдү бо чылын 23,8 центнер, а чочак-тарааның — 27 центнер четкен.

Бистиң колхозчуларывыс чемишчидилгелериң килограмм бүрүзүн ёзулуг үнелеп, чемишчидилгелер эң бедик түннелдерни бөөр кылдыр ажыглаарынга өөренип алганнар деп, оратор чугаалаан. Ынчангаш, колхозка сөөртүп чедирген чемишчидилгелерни шын камнап ажыглаарынче база кадагалаарынче чогуур кичээнгейни угландырып келгеннер. Кайызынга-даа бир тонна чемишчидилгелер кирер чаңгыс аай хевириниң үш складтары амгы үеде колхозта бар. Ажыл-агый бүрүзү бодунга чемишчидилгелер шыгжаар шак ындыг складтарлыг турар ужурлуг. Ынчалзажок, ол дээрге, бүгү-ле чүвениң бүде бергени ол эвес болгай. Минералдыг чемишчидилгелерни харыысалга чок көрүп, оларны үргедеп төтчегээр ажылдакчылардан шыңгыы негелдени салыр херек.

Кол чугула чүве болза, колхозсовхоз бүдүрүлгезинге химияның кайгамчык улуг ролюн болгаш ужурдузазын көдээ ажыл-агыйның ажылдакчы бүрүзүнүң хандыр медерел биилиринде болур деп, В. М. Кавун айыткан. Ону чедип алырда агрохимия билиглериниң делгем пропагандазын чорудары эргежок чугула. Көдээ ажыл-агыйны химижидеринге хамаарышкан плакаттар, брошюралар, эртем нептередир кинофильмнер, солуннарның тайылбыр үүлдери бо херекке чугула рольду ойнаар. Көдээ ажыл-агыйга хамаарылгалыг бүгү-ле ажылдакчыларның агрохимия өөредилгезин планныг ёзу-биле үргүлчү массалыг чорудары негеттинип турар. Агрохимия өөредилгезин чорударынга өөредилге комбинаттарын бүдүрүлге эргеледелериниң чанынга тургузары черле чогумчалыг болур ийик, чер-черниң байдалдарын барымдаалап көрбүшаан, химия үүлдерин шын ажыглаарынга колхозтар болгаш совхозтар ажылдакчыларын ол комбинаттарның кыска хуусаалыг курстарынга өөредип болур.

Бүдүрүп үндүрүп турар минералдыг чемишчидилгелериң кандыг шынарлыг болуп турарын В. М. Кавун тодаргай айыткан. Чемишчидилгелерде кол дээштиг бүдүмелдериң эвээш чоруу оларны сөөртүп алыр, кадагалаар болгаш хөрзүнге төгер үеде бүдүрүкчү эвес улуг когаралдарны колхозтарга болгаш совхозтарга таварыштырып турар. Бедик концентраттыг минералдыг чемишчидилгелерни бүдүреринге фабрикаларны болгаш цехтерни тургузар болза, чемишчидилгелерге үндүрген чарыгдалдар дүрген дедир эгиттинген турар деп, оратор демдеглээн.

Бодунуң саналын доозарда, В. М. Кавуннуң медеглээни болза, минералдыг чемишчидилгелерни ажыглаар талазы-биле СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң ажылын Н. С. Хрущевтүн илеткелинде бедиибиле үнелеп көрген чорук гектар чер бүрүзү көдээ ажыл-агыйның эң хөй продукциязын бөөр кылдыр улам эки ажылдаарын, эн улуг күжениишкиннерни үндүрерин колхозчуларга хүлээндирип турар-дыр.

Механизацияның, чемишчидилгелерниң, гербицидтерниң, үнүштерни аарыгларда болгаш хоралакчылардан камгалаарының химиктиг херекселериниң эң чаа үүлдерин үүгле шуптузун ажыглап турган ам чигир свёклазы болгаш кукуруза ышкаш ындыг хөй күш үнер культураларны эң эвээш күш-ажыл болгаш хөрөнгилер чарыгдап турган, өстүрер арга бар апарган деп Курск областының Льгов дуржулга-селекция станциязының директору **Р. Н. Сидак** демдеглээн.

Бойдустың чайгаар болур күштерининг болгаш ылангыя кандаашкынның хоралыг салдарындан көдээ ажыл-агыйны камгалаарының дугайында айтырыгны шиитпирлээринге чемишчидилгелерге онза улуг роль ойнаажып турар. Чемишчидилгелерни ажыглаанының ачызында үнүштерге өл-шык эң-не камналгалыг болур. Бо чылын чуртүн кара хөрзүннүг төп областарынга болгаш өске-даа районнарынга болганы ышкаш ындыг өл-шык дыка чедишпээн чылдарда безин минералдыг чемишчидилгелерни ажыглап турар черлерде бедик дүжүттү ап турар-дыр. Бистиң станциянын дуржулгазы ону тодаргай бадыткаан. Чемишчидилгелерни төккен черге чигир свёклазының чаңгыс центнер дазылдарының өзүп үнеринге өл-шык чарыгдалы барык ийи катап эвээжээн.

Курск областың партия организациязы чер ажылының культуразын көдүрер дээш улуг ажылды кылып оруткан. Тарааларның болгаш чигир свёклазының дүжүдү сөөлгү он чылдың дургузунда ында барык ийи катап көвүдээн. Ынчалза-даа амгы дүжүт ам-даа куду болгаш агаарбойдустан дыка чергелии-биле хамаарылгалыг болуп турар.

Бистиң байдалдарывыска болза чигир свёклазының шөлүнге 4,5 центнер минералдыг чемишчидилгелерни төгер болза, оон дүжүдү гектардан-на 91 хуу көвүдээр, азы бир центнер чемишчидилгелерниң ачызында свёкланың 2-ден хөй центнер немелде дазылдарын, тодаргайлаарга 4 центнер ажыг чигирни ап болур. Оон-биле чергелештир чемишчидилгелерни садып алырынга, сөөртүрүнге болгаш шөлге төгеринге чарыгдаттынган рубль бүрүзү 10 ажыг рубль орулганы бөөр. Чигир свёклазының бир гектарынга-ла төккен 12—13 центнер минералдыг чемишчидилге 300—400 центнер дүжүттү ыяавыла алырын магадылаар.

РСФСР-ниң Күрпланы 1970 чылга чедир чигир свёклазын фабрикага болбаазырадыр сорулга-биле оон шөлүн Россия Федерациязынга 2.300 мүн гектар чедир калбартырын көрүп турар. Ол культураның эң бедик дүжүдүн бөөр кара хөрзүннүг төп зонага ындыг шөлдерни калбартыр дээн. Ол черлерге амгы үеде свёкланың өртүмак дүжүдү 114 турганынга бодааргa, ол үеге чедир 247 центнер чедир өскен турар ужурлуг. Ол үнелиг культураны тарыыр черни ынчаар көрүп турарын бис деткип турар бис. Шөлдүн бир гектарынга-ла 10 болгаш оон-даа хөй центнер минералдыг чемишчидилгелерни төгер херек. Ол — эки норма-чижек, экономика-даа талазы-биле бадыткаттынган.

Минералдыг чемишчидилгелер бистиң байдалдарывыста күзүн чажар кызыл-тастың дүжүдүнүп улуг немелдезин база берип турар. Ынчалза-даа ол чорук бо болгаш өскедаа районнарга сорттарны шын шилип алыры база-ла шиитпирлиг хамаарылгалыг болур. Краснодар крайның болгаш Украинаның колхозтарында кызыл-тастың «Безостая-1» болгаш «Мироновская-808» дээр бедик дүжүт бөөр сорттарын өстүрүп турар. Чер-черниң байдалдарынга таарыжыр шынарлыг кылгаш, бо культураларны Курск болгаш кара хөрзүннүг төп зонаның өске-даа областарынга база культуржудар херек.

Көдээ ажыл-агый ажылдакчылары чемишчидилгелер бүдүрүп үндүрүп турар заводтардан шыгыы негелделерлиг деп эш Сидак медеглээн. Олар амдыызында продукцияның шынарының дугайында эвээш сагыш салып, ону орбак-дыдык савларга чүдүрер, а чамдыкта харын аиаа-ла ургулап каар, үрелбес чемишчидилгелер кылып үндүрер дугайында сагыш салбайн турардар. Чемишчидилгелерни вагоннарга аппарын чүдүрүп каары-биле заводтуң ролю доозулган дээр бодал база ол чорукка хамаарыжыр деп тайылбырлаар херек. Заводтар азы химия үлетпүрүнүң эргелелдери-даа районнарга боттарының сайгарылга базаларлыг болгаш бодунун продукциязының шынары дээш колхозтарның болгаш совхозтарның мурнунга шуут харыылаары чугула.

Сөөлгү беш чылда Сонгу Кавказка химия үлетпүрүнүң бүдүрүлгезинин хемчээли ийиден хөй катап өскен деп, Сонгу Кавказ улус ажылагый чөвүлелинин даргазы **В. А. Иванов** чугаалаан. Оон-биле кады ааш-чемнин чиг-эдин ааш-чемнин эвес үүлдер-биле солуурунга холбашкан бүдүрүлгелер боттуг хөгжүп, бойдус газындан минералдыг чемишчидилгелерни болбаазырадып кылыры дүрген көвүдеп турар. Невинномысскинин болгаш Волга-Доннуң химия комбинаттары, Черкесскинин болгаш Армавирнин алгы-кеш солукчулары кылыр комбинады дээн ышкаш өске-даа химия үлетпүрүнүң чаа-чаа күүлүг төптерин ол үеним дургузунда тургускан. Улам ынайгы хөгжүлдениң болгаш чаартылгаларның күсели-биле ажылдап турар химия бүдүрүлгелериниң продукцияларын үндүрерин көвүдеткен.

Чоокку чылдарда Сонгу Кавказка оон-даа калбак перспективалар ажыттынар. Бүдүрүлгениң иштики курлавырларын ажыглаарының болгаш чаа күүлүлерни ажыглаалга киирериниң күсели-биле химия продукцияларын бүдүрүп үндүрери бо чылды-биле деңнээрге 1964—1965 чылдарда оон 35 хуу өзер. Минералдыг чемишчидилгелерни, синтетиктиг үстүг кислоталарны, полиэтиленни болгаш синтетиктиг спиртти бүдүрүп үндүрери бо ийи чылда дыка көвүдээр. Продукцияларның чаа хевирлерин, ылангыя метилдиг спиртти, шил-волокнону, хөй молекулдарлыг спирттерни, ацетиленни бүдүрүп үндүрер талазы-биле бүдүрүлге күүлүлерин ажыглалга киирген турар.

Ам бистиң бүдүрүлгелеривис экономиктиг өске районнардан хөй кальцийлиг болгаш каустиктиг содаларны, күгүр болгаш дус кислоталарын, түүл-бүрү металлдарның дустарын болгаш өске-даа химиялыг

(Уланчызы ийиги арында.)

Бүгү партия, бүгү совет улус чүүлдүгзүнүп, деткип турар

Пленумга алдар болдурган

Ажыглалга киирер улуг тудугларның бирээзи — администрация-хандырылга комбинадының тудуунда эш Ооржак Хаажыкка удурткан комплексилиг бригада бодунга алган хүлээлгезин алдарлыыбиле күүсеткен. Ук бригаданың кежигүннери өрээлдерни шалалаарын, эжиктер кастыктарын, хаалгалар, соңгалар рамалаарын болгаш өрээлдериң иштин штукатуралаарын хуусаа бетинде — декабрь 12-де бүрүн доозар аргалыг болганнар.

Бызаңчыларның аразында Ашак-оол, Түмен-оол, Норбу, штукатуржу кыстардан Динзеңмаа, Алдын-кыс онза идепкейлиг ажылдап турар.

— СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунун ажылдап эгелээнин, орта эш Никита Сергеевич Хрущевтүн илеткелин солуннардан номчуп таныжып тур бис. Ол дээрге, бистиң күчүлүг Төрээн чуртувуста база бир улуг болуушкун-дур. Пленумнун бүгү-ле ажылы кижи дугайында, кижиниң чаагай чоруун улам ынай өжиждеринче угланган. Бичии-даа бол, хүлээлгевисти күүседип турарывыс, бистиң ленинчи партиявыстың Төп Комитединиң Пленумунга бараан болдурган белээвис ол — деп, эш Ооржак Хаажык чугаалап турар.

Бригаданың кежигүннери онаалгалыг ажылын чедиишкинниг дооскаш, ам өске ажылче киришкеннер. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бирги ээлчээн чазактың айыткан хуусаазында доозар төөгүлүг херекке күш-ажылчы салыышкынын киирер дээш ол бригаданың кежигүннери дыштаныр хүннерде база ажылдаар деп бедиткен хүлээлгени алганнар.

Т. ТАЛГАНЧИК.

Ак-Довурак.

Химия мал ажылын база хөгжүдер

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунга амыдыралчы чугула айтырыгны чугаалажып турарын көдээниң ажылышчилери улуг өөрүшкү-биле дыңнап турар. Эш Н. С. Хрущевтүн Пленумга кылган илеткелиниң адын «Химия үлетпүрүн хөгжүдери — көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин көдүреринин болгаш улустүн чаагай чоруунун өзүлдезинин эн чугула чүүлү» дээнин дыңнаарга безин кижилерниң сагыш-сеткинде дораан хайнымыш, бистиң көдээ ажыл-агыйывыс уламна бурунгаар хөгжүүрү ол-дур, деп бодал кире хонуп кээр-дир.

Химия үлетпүрүнүң продукциязы-биле хөрзүнүү чемишчиткеш, чер ажылын сайзырадыр болза мал ажылы база катай-хаара сайзыраар. Ынчангаш химия мал ажылын база хөгжүдер деп билип тур бис.

Маңаа холбаштыр Таңды районунуң «Коммунизмниң херели» колхозунда байдалды бодумнуң ажылдап турар фермамның чижээнден көргүзүп көрейн. Бистиң фермавыс — одар-белчиирлиг, сиген, тараа шөлдүг, суг-суггаттыг дыка таарымчалыг черде турар. Ындыг турбуже, колхоз баштаар чери болгаш ооң агроному бо курлавырларны ылап ажыглаарын бодавас, чыл бүрү өөлчег өртүрген чүве дег, сайырам черге кукуруза тарып каар. Анаа өдек-даа төкпес, суггарылга-даа чорутпас. Ындыг байдал-биле кукурузаның дүжүдүн албайн турар.

Ферманың чанында эрги суггарылга бугаларын септээш, эки черлерге кукурузаны тарааш, суггарар болза, чогум-на дүжүт оон үнер. Бир өвес сайырам черлерни-даа ажыглаар дизе, өдек төгер, суггарар хемчегларни алыр херек. Бир өвес ынчаар болза чыл бүрү түннел чок болур чоруктан чайлаар болгаш үүгле ферманы хандырар өвес, харын колхозтун өске малынга-даа артыктап бөөр мал чемин белеткеп ап болур.

Бо айтырыгны соңгаар чылыспайн, бо чылын-на өөрүйүн көрзе чогуур деп саналдыг мен. Чүге дизе, СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунун шиитпирлерни амыдыралга боттандырарының хемчегларын бистиң чуртуувуска дораан ап чоруда бөөр болгай. Оон чыдып каар эрге бисте чок!

О. КАРА-ООЛ.

«Коммунизмниң херели» колхозтун Шанган фермазының эргелекчизи.

МАЛЧЫННЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

СЭКП Төп Комитединиң декабрь Пленумунун материалдарын, Пленумга эш Н. С. Хрущевтүн илеткелин, бүгү чуртта ышкаш, бистиң колхозта аажок өөрүшкү-биле таныжып турар. Колхозчулар Пленумга улуг белектиг ужурашкан. Төп сүт-бараан фермазының коллективи бо чылын сүт бүдүрериниң планын ажыр күүсеткен. Күрүнеге 980 центнер сүттү болгаш 820 центнер эштү саткан. Бо талазы-биле чыл планын ийи айлар бурунгаар күүсеткеш, колхоз баштаар чериниң болгаш парторганизациянның шилчилер Кызыл тугун чаалап алган.

Ферманың кадарчылары эштер Василий Ловой биле Иван Кончэп олар инектерни эки одарлатканы-биле бистиң эзт-сүт угланыышкынныг 480 баш инээвис шупту ортумактан өрү куштүг.

Сүт бүдүрерин улам көвүдедири дээш чарыштың мурнуу одуруунда, үлегерлиг ажылдап турарларның бирээзи—коммунист Зина Маңмаа. Ол бодунда быжыглаан 15 инээниң бирээзинден-не он бир айларда 850 кг сүтү сагган, а чылда саар планы — 800 килограмм.

Коммунистиг партиянын болгаш Совет чазактын ада сагыш салыышкынының ачызында бистиң малчыларывыс шупту чаагайжыдыр кылдынган чурттарга бажыңнары-биле хандыртынган. Фермада кызыл булуп ажылдап турар. Агаар транспортун организациялары-биле, ылангыя республиканың солуннарын үнген хүүлде-ле номчуп турар-дыр бис.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам хөгжүдер, чоннуң чаагай чоруун улам өжиждер талазы-биле бистиң төрээн партиявыс, ооң Никита Сергеевич Хрущевка баштаткан ленинчи Төп Комитеди улуг кичээнгейни салып турар. Бо айтырыгны декабрь Пленумунга улам-на ханызыбиле чугаалашканы совет кижи бүрүзүн өөртүп турар.

И. АРТЫНА,

«Тере-Хөл» колхоз.

Онза чугула тудугда

ХҮНДЕ 30 ЧЕДИР РЕЙСТЕР

№ 12 АТК-ның чолаачызы Моңгуш Шокар-оолович Чайган-оол даг-дүгү арыглаар фабриканы айыткан хуусаазында ажылалга киирери дээш улуг-чаагай салыышкынны киирип турар. Онза чугула улуг тудугга ол бо чылдың сентябрь айның төөчүзүнде ажылдап эгелээн.

Чайган-оолдуң кол-ла кылыр ажылы — фабрика тудуунга болгаш өске-даа тудуг участоктарынга бетонну чогуур үе-шаанда сөөртүп чедирери. Ынчангаш ол болдунун онаашкан ажылын кончуг эки күүседип, бетон заводу-биле участоктар аразынга бетон сөөртүрүнге эң-не шылгарап, хүнде 30 чедир рейстерни кылып турар. Бир өвес заводтуң бетон бээри үзүктелиишкин чок болур болза оон-даа хөй рейстерни кылыптар кижи. Ол эртен даң бажындан эгелээш, орай дүн ортузу четкижеге дээр бетон сөөртүп чоруп турар. Оон «ЗИЛ-585» маркалыг машиназының техниктиг ажаалдазы кончуг эки, биче-даа үрелиишкинге таваржып көрбээн.

ХАЯ-ДАШКА-ДАА ТОРУЛБАСТАР

№ 3 тудуг-монтаж эргелелиниң фабрика тудуунун участогунда ажылдап турар Петр Кууларга болгаш Оолак Балчый-оолга удурткан бригадалар суг дамчыдылгазының болгаш канализацияның хоолайларын салыр оңгарлар казарынга күш-ажылчы эрес чоруктарны кылып турарлар. Бригада бүрүзү-ле хүнде ханызы 3 метр, узуну 30 метр оңгар казар турган, ол нормазын ыракта ажыр күүседип — хүнде 50 метр оңгарны казып турарлар. Ийи бригада ам даг-дүгү арыглаар фабриканың артында бедик тейиниң тал ортузу-биле чоруткан оңгарны казып турар. Ол дээрге станция биле фабриканың аразында суг дамчыдылгазын тудуштурар чер-дир. Казып турар чери колдуунда-ла чалым хаялар. Оолак биле Петрның удурткан бригадазының эрес-кежээ кижилери чер иштинде чаштынып чыдар чалым-хаяларны буза казып, оңгарны ханыладып бар чыдар.

П. Кууларның бригадазы ноябрь айның планын 156 хуу, О. Балчый-ооллуң бригадазы ноябрьның планын 148 хуу күүсеткен. Олар даг-дүгү арыглаар фабриканың суг дамчыдылгазының болгаш канализацияның ажылдарын график ёзугаар дужаар дээш шудургу ажылдап турарлар.

ДИДИМ ЧОРУК НЕГЕТТИНЕР

Монтажниктер, электри каңнакчылар бо хүннерде улуг тудугнун эн-не бединде ажылдап турарлар. Дээрже бедип үне берген хоолайлар, эң улуг бедиктерге ажылдаарынга дидим чорук негеттинер.

«Сибирьтехмонтажтың» Черногорск эргелелиниң электри каңнакчызы Николай Александрович Белов Сибирьниң улуг тудугларынга ажылдап шаг болган. Дуржулгалыг каңнакчы ам даг-дүгү арыглаар фабриканың чеди каът кол корпузунуң эн-не бединде турупкан, улуг-улуг чоон хоолайларны тудуштур каңнап турар. Фабриканың тудуг-монтаж ажылдарын дүрген-не ажыглалга киирери дээш хөй-хей шактар дургузунда могаг-шылаг чокка ажылдап турар.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

СЭКП Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Декабрь 12-де кежээки хуралга санал берген эштер: **А. Ю. Снечиус** (Литваның КП ТК-ының бирги секретары), **В. В. Грачев** (Курск областың Калиновка суурунун колхозунуң даргазы), **В. В. Дымшиц** (СССР-ниң Министрлер Чөвүлелинин Даргазының оралакчызы, СССР-ниң Улус ажыл-агый чөвүлелинин даргазы).

СЭКП ТК-ның пленуму ажылын үргүлчүлеп турар.

Акы-дуңма, чүректиң ханы байыр чедириишкиннери

Совет Эвилели биле Чехословакияның аразынга найырал, бот-бодунга дузалажылга болгаш дайын сөөлүндеги кады ажылдажылга дугайында Керээге ат салган хүнүнден бөөр 20 чыл болган ою-биле холбаштыр эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев ЧКП ТК-ның бирги секретары, Чехословак Социалистиг Республиканың президентизи Антонин Новотныйга болгаш Чехословакияның чазааның даргазы И. Ленартка байырлыг чагааларны чорудуп, ийи чурттарның амыдыралында ол улуг төөгүлүг болуушкун-биле холбаштыр ЧКП ТК-га, ЧССР-ниң чазаанга болгаш акы-дуңма бүгү чехословак улуска чүректиң ханы байырын СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинин мурнундан чедиргеннер. Акы-дуңма чехословак улустуң нүүрү-биле бодунун шынчы эвилелчизи болгаш өңнүү бар болганынга совет кижилер чоргаарланып турар деп, ол байыр чедириишкининде чугаалаан. Бис ол найыралды үнелеп база ону улам ыңай быжыглаар болгаш хөгжүдер дээш бүгү-ле үүлдерни кылыр бис.

Чехословак-совет харылзааларының төөгүзүнде кайгамчык болуушкун-биле холбаштыр СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге болгаш бүгү совет улуска акы-дуңма байыр чедириишкиннери эштер А. Новотный болгаш И. Ленарт олардан келген. Социализмни болгаш коммунизмни тургузарының хөрээнге улам ыңайгы тиилелгелериниң бистерге магадылалы болур Совет Эвилели-биле акы-дуңма харылзааларны бүгү талазы-биле улам ыңай хөгжүдеринге бүгү-ле үүлдерни кылыр бис деп, ол байыр чедириишкининде чугаалап турар.

(СЭТА).

МОСКВА. Декабрь 9-та Кремльге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленуму бодунун ажылын эгелээш, үргүлчүлеп турар.

Химия үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдер дугайында айтырыгны пленум чугаалажып турар.

ЧУРУКТА: хурал үезинде.

Фото **В. ЕГОРОВ** биле **А. СТУЖИННИЙ** (СЭТА-ның фотохрониказы).

Келир чылдың дүжүдүнге

БҮРЕН-АКСЫ (**телефон-биле**). Каа-Хем районда «Кызыл тук» колхозтуң тараажылары келир чылдың дүжүдүн магадылаары-биле ховуларже чемишчидилге сөөртүр ажылды күштелдирген. СЭКП ТК-ның декабрь Пленуму чоруп турар бо хүннерде өдек сөөртүлгезин күштелдирген болгаш 375 тонна ириндi өдекти тарылга шөлдеринде аппарып төккен.

Бо ажыл-агый чылында ук колхоз ниитизи-биле 2650 тонна хире органиктиг чемишчидилгени ховуларга аппарып төгер, оон дузазы-биле бедик дүжүттү магадылаар деп шиитпирлээн. Өдек сөөртүлгезинде колхозчу Н. Пичугина, механизатор К. Даваа олар ышкаш, ажыл үлүүн ажыр күүседип турар идепкейлиг кижилер эвээш эвес.

Декабрь 12-де колхоз баштаар чери ол ажылче беш самосвалды болгаш тракторларны база немей киргген. СЭКП ТК-ның бо Пленуму көдээниң ажыл-ишчилерин чаа-чаа чедиишкиннерже сорук киирип турарының херечизи ол-дур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ПЛЕНУМУ

(Төнчүзү. Эгези бирги арында.)

материалдарны сөөртүп ап турарлар. Ставропольга Урупскинин чес колчеданы-биле байлак черинге үндезилээш улуг химия-металлургия комбинадын тургузары камналга талазы-биле дыка ажык-дузалыг деп бодап турар бис. Ол өнүүт металлдарны хайылдырары-биле чергелештир дыка хөй күүгүр кислотазын база бүдүрүп үндүрүп шыдаар. Краснодар крайда Шедокскиде херек кырында төттүнмес дус мөөннеттинген. Ол районга каустиктиг болгаш кальцийлиг содалар, дус кислотазы, электролиттиктиг хлор болгаш хлор бүдүрер каттыжыышкыннар кылыр улуг химия бедлирин тургузары ажык-дузалыг.

Соңгу Кавказтың совхозтары болгаш колхозтары амгы үеде өске районнардан дыка хөй санныг минералдыг чемишчидилгелерни болгаш хоран-химикаттарны сөөртүп киирип турар. Ынчалза-даа оларга хереглел долузу-биле хандыртынмайн турар. Соңгу Кавказтың кедээ ажыл-агыйын химижидер дугайында эш Н. С. Хрущевтуң илеткелинде салдынган сорулганы шиитпирлээр арга бисте бар деп, оратор демдеглээн. Ындыг төлөөде Невинномыскиниң химкомбинадынга минералдыг чемишчидилгелер кылырын дыка көвүдедир, азот болгаш фосфор чемишчидилгелерни, күүгүр кислотазын, фосфор дустарын бүдүрер беш чаа заводларны тудуп тургузар херек.

Оон соонда эш Иванов Соңгу Кавказтың эртемденнериниң болгаш химиктериниң күүседип турар улуг ажылынын дугайын, эң илангыя нефтиниң углеводородтарындан үнер белоктуң синтезиниң айтырыгларын шиитпирлеп турарының дугайын чугаалаан. Углеводородтардан белоктуг-витаминниг концентратты бүдүрүп үндүрериниң үлетпүр-дуржулгалыг хереклерин дыка кыска хуусаанын дургузында кылып тургускан. Бүдүн-чартык ай бурунгаар баштайгы продуктуну алган. Белоктуг концентрат болза малды чемгерде белок талазы-биле чединмес чорукту узуткан шыдаарын дуржулгалар көргүзүп турар. Гидролиз заводтарынга ол продуктуну парафиннин углеводородтарындан кылып алыр арганы база хынап көрген. Ынчангаш Соңгу Кавказ белокту углеводородтардан бүдүрүп үндүрериниң талазы-биле чуртта кол чер болу берип шыдаар.

Соңгу Кавказтың экономиктиг районунуң төлөлекчизиниң соонда Латвияның Компартиязының Төп Комитединиң бирги секретары **А. Я. Пельше** санал берген. Кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер талазы-биле Швецияның болгаш Финляндияның деннелинче кедүрлүп үнериниң талазы-биле Прибалтиканың республикаларының мурнунга эш Н. С. Хрущевтуң илеткелинде салдынган сорулгаже ол бодунуң чугаазынга онза кичээнгейни угландырган. Ол сорулганы салганы долузу-биле дүрүм өзугаар, ынчангаш латыштар ону шиитпирлеп шыдаар деп эш Пельше медеглээн. Бо чылын Латвияның хөй-хөй мурнакчы ажыл-агыйларынга кедээ ажыл-агыйның чүс гектар шөлүнге онааштыр бир муң ажыг центнер сүттү, чүс гектар тарылга шөлүнге онааштыр 140-150 центнер кон эштии бүдүрген турарының дугайында чижекти оратор көргүскен. Добельск эргелелинин «Глуда» совхозунда күзүн чажар кек-тарааның 27 гектар шөлүнге 6 — 6 центнер минералдыг чемишчидилгени төккеш, гектар санындан-на 40 центнер тарааны алган, а чемишчидилге эвээш болган, арткан шөлдерден — чүгле 20 центнерни алган.

Бо чижектер бистиң курлавырыстың болгаш салдынган сорулганың боттанып болурунуң дугайын херечилеп турар-дыр деп, эш Пельше уламчылаан.

Бир эвес суггарылганың эргежок чугула ажылдарын кылып, кужурлуг хөрүүнүг черлерни чугайжыдып база минералдыг чемишчидилгелерниң долу агротехниктиг норма-чижектерин барымдаалаар болза, республика Швецияда болгаш Финляндияда кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин деннелинге чүгле чедер эвес, харын-даа ажыл эртип болурун бистиң баштайгы чижек саналгаларывыс көргүзүп турар. Ол сорулганы шиитпирлээш чылдың-на 100 — 120 миллион пуд тарааны, бүдүн-чартык миллион тонна чемиштиг дазылдарны, чеди миллион тонна силосту алыр аргалыг болур бис, Бистер ынчан 300 — 350 муң тонна эштии, азы кедээ ажыл-агыйның чүс гектар шөлүнге онааштыр 100—120 центнер эштии бүдүрер апаар бис.

Эш Пельше кедээ ажыл-агыйны химижидериниң айтырыынга доктаагаш, 1959 чылдан эгелээш Латвияда кедээ ажыл-агый черлериниң агроэкономиктиг тодаралылгазын кылып турарын дыңнаткан. Шинчилелдериниң түүнелдерин өзугаар экономиканы, суггарылганы, чугайжыдылганы болгаш чемишчидилгелерни рационалдыг ажылаарының айтырыларын эртемге үндезилээш, комплексилиг шиитпирлээр арганы бээр материалдарны ажылдап кылып турар.

Республиканың партия организациязы СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирин күүсетпишаан, химия үлетпүрүн хөгжүдеринге улуг кичээнгейни салып турар болгаш оон иишти продукциязы беш чылдың дургузунда барык ийи катап көвүдээн. Полиэтилен хоорзаларны, синтетиктиг лактарны болгаш цинк дозуларны, күштүг фармацевтиг эмнерни болгаш антибиотиктерни кылыр бүдүрүлгелерни бо чылдарда ажыглалда киргилээн. Республикада синтетиктиг волокнолар кылыр Даугавпильскиниң заводун дерип турган тузун тургузар ужурлуг. Бүдүрүлгелерде эртемнин ындыг одаглары теоретиктиг төп черлерни бүдүрүлге-биле дөрт харылзаштырып, эртемниң чедиишкиннерин практикага дүрген болгаш ажыктыг кылдыр шингээдип нептередирин хандырар ийик.

Эртемден-химиктериниң коллективин бир эвес сырый каттыштырып, кол айтырыгларны шиитпирлээр найыралдыг ажылды организастап, чепестерни, дүрген ажып эртер болзувусса, бистиң эртемивисти эң-не бедик деннелче көдүрүп, бистиң чуртувуска улуг, мурнакчы химияны тургузар хөрекке чугула салыышкынны киирип шыдаар бис деп, эш Семенов бодунуң саналының адак сөөлүнде чугаалаан.

ССРЭ-ниң химия индустриязы хөгжүлде темпилериниң талазы-биле АКШ-ты бүзүрелдиг эртип бар чоруур. Химия продукциязын бистиң чуртувуска бүдүрүп үндүреринин өзүлдези бо чылын 17 хүү болур, ынчаарга Америкада химия продукциязын бүдүрүп үндүреринин өзүлдези чүгле сес хүү чедер. Бисте химия индустриязының ындыг шиитпирлиг кедүрлүүшкүнү болза, улус ажыл-агыйның бо чугула адырынга партия болгаш чазактың доктаамал дузазының база сагыш салыышкынының түңнели болуп турарын химия болгаш нефть үлетпүрүнүң Күрүне комитединиң даргазы **Н. Н. Байбаков** онзалап демдеглээн. Минералдыг чемишчидилгелерни, пластиктиг массаларны, синтетиктиг чукту, химия волокнозун бүдүрүп үндүрери улуг хемчээлге көвүдеп турар. 1970 чылда улуг химияга капитал салыышкыннары холушкак адырның бүдүрүлгелерин санаваска 1964 чылдаазынга бодаарга ийиден ажыг катап өзер.

Төлевилээшкиннин, эртем-шинчилел ажылдарының айтырыгларын эш Байбаков тодаргай чугаалаан. СЭКП ТК-ның май Пленумунуң соонда беш чылдарның дургузында 20 чаа институттарны болгаш оларның салбырларын тургусканың, эртем ажылдакчыларының саны барык 20 муң кижиге немежип өскенин, химия эртеминге акша-хөрөңгилериниң салыышкыны үш чартык катап көвүдээнин ол дыңнаткан.

Эртем шинчилелдерин организастап турарында болгаш доозулган ажылдарны үлетпүрге шингээдип алырында улуг четпестериниң барын оратор демдеглээн. Хөй-хөй шинчилелдер боттарының аразында харылзаа чок болуп турар, ол чорук күштерни чардыктырарынга, чугула айтырыгларны шиитпирлээриниң хуусаларын саададырынга чедирип келген. Ылангыя дуржулга базаларының чедишпес чоруу шинчилелдерни чедиишкинниг күүседирин моондактап турар. Бо четпестерни чайладырынга дузалаар хемчеглерниң амгы үеде алдынып турарын эш Байбаков демдеглээн.

Эртем-шинчилел болгаш дуржулга ажылдарын планнаарын база холбаштырарын Күрүхимкомитетке мөөннээри, аңаа хамаарышкан ведомстволар аразының эртем-техниктиг чөвүлелин тургузары чогумчалыг болур деп, оратор санап турар. Химия болгаш оон технологиязының база машина тудуунуң талазы-биле эртем-шинчилел болгаш дуржулга ажылдарын чугаалажып көөр база бадылаар, эртем-шинчилел организацияларынга даалгаларны бээр, эвээш перспективалыг азы чугула эвес айтырыгларны ажылдап кылырын соксадыр эргени эртем-техниктиг ол чөвүлелге тыпсыры үүлдүг болуп турар.

Чамдык төлевилелдерде четпестерни, эртем-шинчилел институттарының чедир кылбайн турар үүлдерин Пленумнуң хөй киржикчилери чөптүү-биле шугумчүлеп айытканнар. Төлевилел кылыр ажылдакчыларны шугумчүлээнин оратор чөптүг деп санаан. Төлевилел кылыр албан черлери документацияны чамдыкта чогуур үезинде бербейн турар, чамдык төлевилелдерде частырыглар бар. Ол чорук туңгуңун темпилерин ооҗумнадып, оон чарыгдалын көвүдедип турар.

Дуржулга установкаларын болгаш базаларын тударын саададып турар чорукту моон соңгаар канчап-даа болдуруп болбас деп, эш Байбаков санап турар. Эки болгаш шынарлыг документацияны алыр төлөөде, ук документацияны хынатынган болгаш бүзүрелдиг технологияның чорудулгаларынга үндезилеттинин даанызы чугула, а технологияның ол чорудулгалары дуржулга установкаларынга эки ажыглаттынган турар ужурлуг деп, ол онзалап демдеглээн. Ындыг установкаларның тудуун бүдүрүлгелерни дериир планнарны чогаадырындан мурнай доозар херек. Бо чурумну сагыйын турары хомуданчыдыр. Дуржулга базаларының калбак четкизин тударын моон соңгаар саададыр болза, ол чорук химия индустриязын хөгжүдерин моондактаар апаар.

Улуг химияның чаа улуг тудугларынга хереглээр техниканы бүдүрериниң айтырыгларынга эш Байбаков докпаап, кадрларны белеткээрин күштелдиреринин эргежок чугулазының дугайын чугаалаан. 1964 чылда химия үлетпүрүн хөгжүдер планның төлевилели-биле Пленумнуң киржикчилерин оратор таныштырган. Минералдыг чемишчидилгелерниң бүдүрүлгелерин девискээр аайы-биле хуваап тургузар ажылдарның түңнелинде оларның продукциязын сөөртүп чедирер черлериниң хемчээли 1960 чылдаазынга деннээрге 1970 чылда мынчаар кызырлырын ол дыңнаткан: азот чемишчидилгелерни сөөртүү — 670 километрге азы 50 хүү калийлиг чемишчидилгелерни — 600 километрге азы 30 хүү фосфорлуг чемишчидилгелерни—140 километрге кызырылган турар. Чемишчидилгелериниң концентрациязын 43 — 45 хүү чемиштиг бүдүмелдер-биле бедидерин планның төлевилелинде айыткан. 1970 чылда минералдыг чемишчидилгелериниң 70 хүүзүн үүрмектээн болгаш дашталы бербес хевирлиг кылдыр бүдүрүп үндүрер.

Пленумга үнелиг хөй саналдарның киргении, комитеттиң болгаш оон организацияларының адрезинге шугумчүлелдерни кылганын эш Байбаков демдеглээн. Ол бүгү саналдарны болгаш шугумчүлелдерни барымдаалап көөр бис. Химия болгаш нефть үлетпүрүнүң амгы Пленумнуң шиитпиринге сорук кирген хөй миллион ажылдакчылар чуртка улуг химияны тургузар талазы-биле Коммунистиг партияның берген хүндүлүг болгаш харыысалгалыг даалгазын алдарлыы-биле күүседир дээш боттарының бүгү-ле күжүн, билиин болгаш мергежилин харам чокка бээрлер деп, оратор медеглээн.

СЭКП Төп Комитединиң Пленумунуң доктаалының төлевилелин белеткээр комиссияны эртенги хуралга соңгаан. Комиссияның даргазы — эш Н. С. Хрущев.

* * *

СЭКП ТК-ның Пленумунуң декабрь 12-де кежээки хуралы Литваның компартиязының Төп Комитединиң бирги секретары **А. Ю. Снечкустуң** саналы-биле эгелээн. Литва ССР-ге улуг химияны тургузарының эгезин СЭКП Төп Комитединиң май (1958 чылда) Пленуму салган деп, ол чугаалаан. Чемишчидилгелерни бүдүрер талазы-биле ийи улуг бүдүрүлгелериниң — Кедайнскиниң химия комбинадының болгаш Ионавскиниң азот чемишчидилгелер заводунуң тудуу эгелээн. Күүгүр кислотазын бүдүрер талазы-биле бирги шугумну Кедайнскиниң комбинадынга 1962 чылда, ийиги шугумну — бо чылдың сентябрьда ажыглалга киирген. Ионавскиниң азот чемишчидилгелер заводунуң тудуу дүрген темпилиг чорып турар; оон баштайгы ээлчээн ийи чартык чылдарның дургузында ажыглалга киирер.

Минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрер талазы-биле немелде күүчүлерни кыска хуусаада ажыглалга киирериниң аргалары болгаш курлавырлары бар деп, эш Снечкус айыткан. Оон-биле холбаштыр Ионавскиниң азот чемишчидилгелер заводунуң ийиги ээлчээниң тудуун дүргедири чугула, ону дериирин планда көрдүнгени ышкаш 1965 чылда эвес, а 1964 чылда кылып эгелээриниң бүрүн аргалары бар. Ол ышкаш Кедайнскиниң химия комбинадының ийиги ээлчээн тудар дугайында айтырыгны чогумчалыг кылдыр шиитпирлээри база чугула.

Литва ССР четчир шыктыг куржагда туруп турар, ол чорук агротехниканы бедик деннелге чорудуп, четчир чемишчидилгелерни ажыглап турган, тараа болгаш кедээ ажылдарны чоруткан. Бүдүрүлге өөредилгелиг школаларның баштайгы доозукчулары улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының тускай мергежилдерин чедиишкинниг шингээдип алгылааннар. 1962—1963 өөредилге чылында республиканың бүдүрүлге өөредилгелиг школалары 13 чазаныкчыларны, 27 даараныкчыларны, 21 киномеханиктерни, 13 чолаачыларны, 9 штукатуржуларны, 14 харылзаа ажылдакчыларын, 11 слесарь-монтажниктер дээш оон-даа өске мергежилдиг кадрларны белеткээн. Кедээ ажыл-агыйның талазы-биле 30, мал ажылының 41 механизаторларын, 51 тракторист-машинистерни белеткеп үндүрген. Оон ыңай уруглар садтарының 9 кижизидикчи башкыларын, 13 библиотекарларны белеткээн.

Туран, Шагаан-Арыгның № 2, Кызылдың № 11, 2, Кызыл-Мажалыктың, Сарыг-Септиң ортумак школалары тускай мергежилдиг өөреникчилерни белеткээринге эдээн чедиишкиннерни чедип алган.

СЭКП-ниң Тыва обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели школаларга бүдүрүлге өөредилгезин эки-жидер дугайында бо чылдың август 14-те тускай доктаалды хүлээп алган. Бүдүрүлге өөредилгелиг ортумак школаларга улус ажыл-агыйының адырларының аайы-биле тускай мергежилдиг кадрларны белеткээриниң перспективтиг планын бадылаан. Ол ышкаш школаларның бүдүрүлге өөредилгезин тодаргай удуртуп башкарар 15 кижи составтыг тускай чөвүлелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында тургускан. Чөвүлелдиң кежигүннери школаларның бүдүрүлге өөредилгезин эки-жидериниче угланган боттуг хемчегларни ап эгелей бергеннер. Чөвүлелдиң кежигүнү, Тес-Хемниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш С. С. Сонам кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин школа ажылынга идепкейлиг киириштирип турар. Ынчангаш бүдүрүлге өөредилгелиг школаларда мал ажылының, үнүш ажылының, машиноведениениң, күш-ажыл урокторын эрттиреринге зоотехниктер, агрономнар, мал эмчилери, механиктер, трактористер, слесарьлар, бызанчылар улуг күзелдии-биле киржип турарлар. Дуржулгалыг механизатор эш Таан-оол Өвүрүңү Торгалыг ортумак школазында машиноведениени. колхозтуң зоотехниги эш Комбу мал ажылын, Эрзин ортумак школазында Ленин аттыг колхозтуң мал эмчизи эш О. Сүлдем мал ажылын практика-биле холбаштыр бедик деннелдерге эрттирип турарлар. Чөвүлелдиң кежигүнү, Бии-Хемнин «Кызыл тараачын» колхозунуң даргазы эш Астафьев Туранның ортумак школазының башкылар коллективинге үргүлчү өскүмче көргүзүп, өөреникчилерниң бүдүрүлге практиказынга кедээ ажыл-агыйның кадрларын доктаамал быжыглап, техника-биле хандырып турган, гектар санындан-на 30—35 центнерни, күзүн чажар кек-тарааны чочак-тарааның дараазында чаштыргаш, 25—30 центнерни ап турар бис.

Ынчалза-даа ол тулган кызыгаар эвес-тир. Бир эвес бистер чылдына 10—12 тонна органиктиг болгаш 5—6 тонна минералдыг чемишчидилгелерни төгер болзувусса, 40—45 центнер кызыл-тасты болгаш 30—35 центнер күзүн чажар кектарааны гектар санындан ап шыдаар бис.

Минералдыг чемишчидилгени шөл бүрүзүнүң хөрзүнүнүң химиктиг составын, культура бүрүзүнүң негелдезин билип алгаш, угаазылалдыы-биле ажыглаар херек. Маңаа хөрзүн картазын тургузар агрономия лабораториязы улуг дузаны чедирер апаар. Агрохимиктер агрономнар-биле кады үнүштернин вегетациязын ыяк хайгааараар болгаш бир эвес херек апарза, минералдыг чемишчидилгелер-биле немештир чемгерер.

Оратор үлетпүрден эдээн каш негелде салган. Минералдыг чемишчидилгелерни таарыштыр төгер машиналарны болгаш хөрөкселдерни кылып үндүрер дугайында айтырыгны эн дүрген шиитпирлээр херек деп, ол онзалап айыткан.

Бистиң колхозта эвээш эвес ажыл кылдынган, ынчалза-даа оон-даа хөйну кылыры негеттинип турар. Бистиң чуртка коммунизм тургузарына ол колхозчу бөдүүн салыышкын болур деп, В. В. Грачев түннелинде чугаалаан.

Ол ышкаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Улус Ажыл-агый Чөвүлелиниң даргазы **В. Э. Дымшиц** кежээки хуралга чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Пленуму декабрь 13-те ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

Чөөн-Хемчик районунуң «Искра» колхозунуң хаван фермазы — ук ажыл-агыйның бедик орулгалыг адырларының бирээзи. Мында хаваннарны ажаап-тежээринге беш кижи ажылдап турар. Олар бо чылын 357 центнер хаван эдлин күрүнеге дужааганнар.

Хаван ажаакчызы Д. Иргит күш-ажылчы чарыштың мурнакчызы болуп, төрүүр 25 хавандан 225 хаван оолдарын өстүрүп алган.

Хаваннарның кыжын турар кажаазы арыг-силиг болгаш доктаамал чылыг температуралыг.

СЭКП ТК-ның бо хүннерде болуп эртип турар декабрь Пленумунуң дугайында материалдарны бо ферманың ажылдакчылары улуг сонуургалдыг таныжып турарлар.

ЧУРУКТА: хаван фермазының эргелекчизи эш **Д. Ховалыг** ферма ажылдакчыларынга СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң дугайында материалды таныштырып тур.

Фото **В. РАЧКОВСКИЙНИИ.**

Советтер болгаш улус өөредилгези

Эрткен 4 чылдарда республиканың партия, совет органнары школаларга өөредилгени практика-биле сырый холбаштырарына улуг ажылдарны чоруткан. Бүдүрүлге өөредилгелиг школаларның баштайгы доозукчулары улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының тускай мергежилдерин чедиишкинниг шингээдип алгылааннар. 1962—1963 өөредилге чылында республиканың бүдүрүлге өөредилгелиг школалары 13 чазаныкчыларны, 27 даараныкчыларны, 21 киномеханиктерни, 13 чолаачыларны, 9 штукатуржуларны, 14 харылзаа ажылдакчыларын, 11 слесарь-монтажниктер дээш оон-даа өске мергежилдиг кадрларны белеткээн. Кедээ ажыл-агыйның талазы-биле 30, мал ажылының 41 механизаторларын, 51 тракторист-машинистерни белеткеп үндүрген. Оон ыңай уруглар садтарының 9 кижизидикчи башкыларын, 13 библиотекарларны белеткээн.

Туран, Шагаан-Арыгның № 2, Кызылдың № 11, 2, Кызыл-Мажалыктың, Сарыг-Септиң ортумак школалары тускай мергежилдиг өөреникчилерни белеткээринге эдээн чедиишкиннерни чедип алган.

СЭКП-ниң Тыва обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели школаларга бүдүрүлге өөредилгезин эки-жидер дугайында бо чылдың август 14-те тускай доктаалды хүлээп алган. Бүдүрүлге өөредилгелиг ортумак школаларга улус ажыл-агыйының адырларының аайы-биле тускай мергежилдиг кадрларны белеткээриниң перспективтиг планын бадылаан. Ол ышкаш школаларның бүдүрүлге өөредилгезин тодаргай удуртуп башкарар 15 кижи составтыг тускай чөвүлелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында тургускан. Чөвүлелдиң кежигүннери школаларның бүдүрүлге өөредилгезин эки-жидериниче угланган боттуг хемчегларни ап эгелей бергеннер. Чөвүлелдиң кежигүнү, Тес-Хемниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш С. С. Сонам кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин школа ажылынга идепкейлиг киириштирип турар. Ынчангаш бүдүрүлге өөредилгелиг школаларда мал ажылының, үнүш ажылының, машиноведениениң, күш-ажыл урокторын эрттиреринге зоотехниктер, агрономнар, мал эмчилери, механиктер, трактористер, слесарьлар, бызанчылар улуг күзелдии-биле киржип турарлар. Дуржулгалыг механизатор эш Таан-оол Өвүрүңү Торгалыг ортумак школазында машиноведениени. колхозтуң зоотехниги эш Комбу мал ажылын, Эрзин ортумак школазында Ленин аттыг колхозтуң мал эмчизи эш О. Сүлдем мал ажылын практика-биле холбаштыр бедик деннелдерге эрттирип турарлар. Чөвүлелдиң кежигүнү, Бии-Хемнин «Кызыл тараачын» колхозунуң даргазы эш Астафьев Туранның ортумак школазының башкылар коллективинге үргүлчү өскүмче көргүзүп, өөреникчилерниң бүдүрүлге практиказынга кедээ ажыл-агыйның кадрларын доктаамал быжыглап, техника-биле хандырып турган, гектар санындан-на 30—35 центнерни, күзүн чажар кек-тарааны чочак-тарааның дараазында чаштыргаш, 25—30 центнерни ап турар бис.

Ынчалза-даа ол тулган кызыгаар эвес-тир. Бир эвес бистер чылдына 10—12 тонна органиктиг болгаш 5—6 тонна минералдыг чемишчидилгелерни төгер болзувусса, 40—45 центнер кызыл-тасты болгаш 30—35 центнер күзүн чажар кектарааны гектар санындан ап шыдаар бис.

Минералдыг чемишчидилгени шөл бүрүзүнүң хөрзүнүнүң химиктиг составын, культура бүрүзүнүң негелдезин билип алгаш, угаазылалдыы-биле ажыглаар херек. Маңаа хөрзүн картазын тургузар агрономия лабораториязы улуг дузаны чедирер апаар. Агрохимиктер агрономнар-биле кады үнүштернин вегетациязын ыяк хайгааараар болгаш бир эвес херек апарза, минералдыг чемишчидилгелер-биле немештир чемгерер.

Оратор үлетпүрден эдээн каш негелде салган. Минералдыг чемишчидилгелерни таарыштыр төгер машиналарны болгаш хөрөкселдерни кылып үндүрер дугайында айтырыгны эн дүрген шиитпирлээр херек деп, ол онзалап айыткан.

Бистиң колхозта эвээш эвес ажыл кылдынган, ынчалза-даа оон-даа хөйну кылыры негеттинип турар. Бистиң чуртка коммунизм тургузарына ол колхозчу бөдүүн салыышкын болур деп, В. В. Грачев түннелинде чугаалаан.

Ол ышкаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Улус Ажыл-агый Чөвүлелиниң даргазы **В. Э. Дымшиц** кежээки хуралга чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Пленуму декабрь 13-те ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

Советиниң Президиумунуң хуралынга Таңды районунуң школаларында кижизидилге ажылының, бүдүрүлге өөредилгезиниң куду деннелде турарын демдеглээн. Бай-Хаак, Элегес ортумак школалары 9—10 класстарга бүдүрүлге өөредилгезин чүгле бо чылын эгелээн. Ында школаның материалдыг баазазы кошкак. Бай-Хаакта школа тудуу үр чылда уламчылаан келген. Кур черниң «Тиилелге» совхозунда школаның чаа тудуу мынчага чедир эгелээн. Таңды райкүүском, Кур чер кедээ Советі, районо (эргелекчизи эш Гайдук) ол дугайында хемчег албаан. Районо башкылар коллективтирин кошкак удуртуп, доктаамал комиссияларның, депутаттарның калбак киржилгезин эвиледеп шыдавайн турар. Школаны амыдырал-биле холбаштырарынга шиитпирлиг хемчегларни чоруттаан. Бирги улдунда школалардан 100 ажыг өөреникчилер үнүп чоруткулаан. Оларның иштинден чыдагаан чокка 10 ажыг өөреникчи школаже хаара туттунмаан. Ыракта чурттап турар 263 өөреникчидериниң чүгле 140 кижи транспорт-биле хандырынган. Интернаттарда кижизидилге ажылы багай. Оон ыңай Улуг-Хем, Тес-Хем, Өвүр районнарының школаларында четпестер база хөй. Ак-Туруг, Чаа-Хөл школаларында кышка белеткел четпес, өөредилге-кижизидилге ажылы куду деннелде болгаш бүдүрүлге өөредилгезиниң шынары куду. Эрзин школазының 5—8 класстарынга күш-ажыл кичээлдеринде ыяш, демир-биле кылыр үүлдерге, бажың иштинин ажылдарынга, дааранырынга, чем кылырынга өөретпейн турары хомуданчыг. Ол класстарда күш-ажыл башкызы эш Таранов ортумак эртем безин чок. Школаның мастерскаязы ам-даа дериттинмээн. Эш Тарановтуң харыысалга чогу-биле эрткен чылын школаның мастерскаязы өртенип калган. Ол школаның 9—10 класстарында машиноведение башкылаашкының чүгле октябрь 19-та эгелээн. Берт-Даг ортумак школазында байдал оон-даа дора.

Өвүрүнүң Хандагайты ортумак школазының 9—10 класстарынга бүдүрүлге өөредилгезин 2—3 чылдарның дургузунда организастап чадап каан. Бо чылын ол-ла школаның 9—10 класстарынга машиноведение башкылаар кижи тывылбаан. «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы эш Бүрбү колхозтуң дуржулгалыг механиги эш Чылбак-оолду школага башкылаары-биле бээр бооп ааздаш, амта чедир бербээн. Райкүүском, кедээ Советтер школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында боттуг хемчегларни албааны моон-на билдингир.

Улус өөредилгезинде бо четпестерни чайладыр төлөөде күүскомнар, кедээ Советтер СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелдерин боттарының ажылынга удуртулга болдурар ужурлуг.

С. НОРБУ.

Чырыдыышкын министерствозунуң инспектору.

Онза чугула тудугнуң кижилери

ТУДУГНУҢ ОГЛУ

(Очерк)

ДЕКАБРЬ ай. Хемчик унуи кулу каккан чывар арыны чыыра соп турган. Хөвеңниг хөректээжин колун кур-биле бөлдүрээртир боой баглап алган, селбегер кышкы бөргүнүң халбаңнарын дүжүрбейн, бир кулаан шыва чая кеткен, өске чартыкы кулаа куу-кызыл апарган оол ыяш дилер цехтиң бичии конторазынга кире халып келген. Карманындан уштуп алган саазынын олурган үш кижиниң чогум кайызынга тутсур аайын тыппайн, ыңай, бээр шымыраңайнып көрүп тур.

Цехтиң начальниги олургаш:

— Чүге чор сен, оол? Каям, чүңүл ол? — дээрге, оол холунда саазынын аажок камныг часкаш, оозун аайландыр чазай туткаш, даргага тудусту. Топтап көрүп орарымга, бир-ле черге көргеним оол. Чогум кая дээрзин сагынгаш чадаштым. «Аалын кайдал?» деп айтырарымга хүлүмзүргеш: «Беш чылда» диди. Амна сактып кагдым. Ооржак Санаа ашактың оолдарының улуу —Калындүү. Адазының дарганнап турганы, даштын малгаштап каан бичии бажыңчыгажының чанынга бо-ла демир-дес-биле беришкен, идер тергежигеште чоңгу овааланап алган, бажыңының чанында төккен турар чүве.

— Мындыг ырбыска кижи чудукка чудуруун чуура, давантаяң уй бастырын азыңза канчаарыл? — деп дарга дыка-ла дадагалзай-дыр. Шынап-ла ынчаарда көөрге бичии кижи кончуг, кижи чөгенмес аргажок.

— Ажырбас, шыдаар мен, дей каапкаш, оон арны кыза берген, «албайн баары ол-дур» деп бодапкан хире, куду көре берди. Дарга кээргей-ле берген боор. «Че, ындыг-дыр. Ажылдаар сен, Ооржак» дээрге, киживис хүлүмзүрүп кагды.

Озал-ондакка таварышпазының талазы-биле сургааш, дептерге адын салдыргаш, Василий Сержантовтуң дилигжилер бригадазынга киирип каарын дарга меңээ дааскан. Кижимни сургааш, бригадага аппаргаш, ужурун чугаалаарымга, бригадир Сержантов кезек көрүп тура:

— Чаптанчыын, але! Че, канчаар дилген маны дажыдар, олла-дидир. Ол аразында улуг, шыырак Монгуш Дин-Сериң турган: «Азаныц бичизи кончуг дээр ышкажыгай. Шыдавайн аан, бо. Кончуг ажылчын уктуг эр-ле болгай. Че, оол, чудуктан чуй соп эккээли дээрге, Калындүү хөректээжиниң курундан өрү шелипкеш, оок соондан базыпты. Монгушту көргеш, ону көөрге, адан чанында бодаган-на. Күш-ажылчы дадыгыышкын ынчаар эгелээн.

Ооржак Калындүү Кызыл-Малык ортумак школазын дооскаш, улуг үүлениң ужу-кыдыындан сегиржип ап кирип турганы ол.

ООРЖАКТЫҢ ажылга чүреккири, сагылга-чурумнуу удатпаанда-ла илереп келген. Бодунуң чааскаан күш чедиптери чүвеге ол черле кижи мурнатпас. Чүгле кызын ажылдаарын бодавайн, бодунуң даартагы хүнүнүң, депшилгезиниң дугайын ылаптап шиитпирлеп турары база илдең. Чай кадында-ла Василий Сержантовтуң чанында топтап көрген турар. Оолдуң сонуургап, билип алыксап турарын Сержантов дораан-на эскерип каан. Пилораманың тургузуун, ажылдадыр болгаш башкарар чурумун айтып берип эгелээн. Ынчап чоруй Ооржакты Василий Сержантов дузалакчы диликчи кылып алган. Көрүп, билип алган үүлдерин Калындүү теория-биле быжыглай берген. «Техниктиг билиглериң үндезини» деп ном хостуг шахтарда ооң холунда, ажылдап турда, ол ном колун куру-биле хөректээжиниң аразында чоруурун көрбээн кижи ховар.

Хирээлерни чогуур хемчээлге шын салып алыры дыка берге. Пилорамага дыка-ла үр ажылдаан кижилер безин хирээ шын салып шаг-ла болур. Аныяк диликчи бо талазы-биле үр ажылдаан диликчилерден тудак чок хирээ салыр апарган. «Соңнап үнген мыйыс баштан үнген кулакты четкеш эртер» деп үлегер чугаа чөрле чөптүг. Ийи ай бурунгаар дадагалзаага таваржып турган бичии тырың кара оол ам дуржулгалыг кижилерни кайгады берген дивеспе...

«ЭР ХЕЙ!»

КҮСКЭЭР чайын. Тудуг эргелелиниң мергежил тыпсыр комиссиязы бичии күүлүг тудуг механизмнери башкарар мотористер курузу доосканнарын шылгалдазын эрттирип турган. Шылгатканнарыңа аразында таварышкан айтырыынгз илдик чок харыылаарлар-даа, девидеп, дербузун төп үнерлер-даа бар-ла. Дужаап турганнарның сөөлгүзү харыылапкан. Комиссия түңнел үндүрер деп орда, Ооржак Калындүү бо кире халып келген. «Буруудатпайн көрүңер, ажылдап тургаш, биче-ле болза озалдап кал часкан-дыр мен» депкеш, кижим улусту кезий көре берди.

— Ол чүү дээриң ол! Аза бердиң бе? Мотористер-дир, — деп, курстуң башкызы Алексей Михайлович Васильев кайгай берген.

Калындүү чаңы-биле хүлүмзүрүп чоруй:

— Харын, дужаап көрейн — дээш улам столче чоокшулаан. Василий Михайлович, ооң арнынче кезек көрүп ора, ажыы-биле чугаалап берди:

— Курска өөренген эвес сен. Өөренип алган улус безин азыптенип, арай боорда ылдыртып үнүү. Далашкан күске сүтке дүжер болгай.

— Өөренип алган мен, моторнуда-а билир мен. Эзилдириг кылыр машинаны-даа, көдүрер «Пионер» краны-даа башкарып шыдаптар мен. Шенеп көөрүн чөпшээреп көрүңер, — деп киживис уг-даа чок. Деткип көр дээнизиг, улусту кезий көргүлей-дир.

Комиссияның даргазы, мехбаза начальниги Василий Степанович Плесков оргаш:

— Хор бар эвес. Шенеп көрзүн. Дужаптарын канчап билир. Орустап чугаалаары-даа эки-дир, —дээрге, комиссия кежигүннери чөпшээрешти. Оон-моон айтырыглар-даа чүдүртүүп-ле тур. Киживис чамдык айтырыгларны далашбиле шала чазыптааттар. Комиссия даргазы: «далашпа, бодан!» дээрге, ам кээп боданып, шын харыылап турган. Электрини механизмнерге ажыглаарының, озалондак болдурбазының, техниктиг чурумнарны сагыырының талазыбиле айтырыгларны курска өөренип алганнардан дудак чок харыылады. Механизмнериң тургузуу, кезектериң ажылдаар чуруму дээн ышкаш айтырыгларга мырыңай торулбайн баргылады.

— Эр хей! Моторист болурунга дадагалзаа чок-тур — дээш, Василий Степанович шыырак холубиле Калындүүнүң бичии холун дыңзыг туткан. Дыңзыг болганына Калындүүнүң ааршына бергени илдең. Салыптарга, ооң салаалары кыр-кырынче бөлдүүп, кештери мырынай куураргылай берген болду.

Ооржак оон эгелээш, моторист болуп, эзилдириг кылыр машинаның башкарыкчызы апарган. Амдаа хоомай, оон-даа ыңай барза...

АК-ДОВУРАККА Красноярскиниң политехниктиг техникумунуң кежээки салбыры ажыттынар дээнин аныяк тудугжу шала дыңнаан. Ортумак тускай эртемниг техник-тудугжу болур! Черле күзенчиг тепкиниг! Өөренир күзелин илереткен аныяктардан ону мурнаан кижи чок. Үшкү курска киреринiң шылгалдазын бүзүрелдиг тудуп үнген. Өөренир кылдыр хүлээп алдынганнарның дацызы ооң ады-биле эгелээн. Хүндүс ажылдап хүнээш, кежээ 4 шак иштинде парта артынга олурары, техниктиг билиг шиңгээдип алыры белен эвес дээрзи билдингир. Шыдамык болгаш быжыг туруштуг кижилер быражыр. Шыдашпайн баргылааннар-даа бар.

Өөредилгениң үшкү чылы чоруп турар, күзел күштүг. Чедишкинге дадагалзаа чок. Техниктудугжуның дипломун алганы дээш, Ооржактың холун дыңзыг тударынга чедир каш айлар арткан.

ТЫВАНЫҢ аныяк даг үлетпүрүүнүң чоргааралы — Ак-Довурактың даг-дүгү арыглаар фабриказының тудуг шөлү. Бир холунда дүрүглүг аная эвес саазыннарлыг папка туткан, улуг тудугнуң делгем шөлүн кезий халаан, өөрүшкү болгаш чоргаарал арнында сыстып үнүп келген аныяк эрни даңгаар эртен-даа, орай кежээ-даа бо-ла көрүп болур. Ооржак Калындүү ол-дур. Бригадирлер-биле чугаалашкан, төлевилед шыйыгларын часкаш, тудугжуларга тайылбырлап көргүскен, канчаар кылыры айыткан турар. Эки өөредилгелиг, мергежилдиг тудугжу дээш, тудуг эргелели ону мастерге томуйлаа-ла будун чартык чыл ашкан. Техниктиг негелделер ёзугаар ажыл башкарарын мастер кижи организакчы мергежил-биле холбаштырар апаар. Эртем-билиглиг-даа болза, оозун херек кырынга ажыглай албас, кижилерни бүзүредип, сорук киирип шыдавайн баар таварылгалар турар. Ол амыдыралга черле болур таварылга. Ооржак ам чогумна «буганың мыйызындан сегирип алган», тутчуп турар. Ол берге шылгалда. Ооржак ону база-ла бүзүрелдиг ажып эртер дээрзинге дадагалзавайн барып болур. Тудугнуң чүс-чүс комсомолчулары ону комитеттиң кежигүнүнге соңгуп, ындыг улуг идегелди көргүскени черле таварылга эвес. Нарын тудуг ажылдарын хажык чок башкарып, массаны бүзүредип, эвиледдеп шыдаарының шылгалдазының бир демдээ ол.

База бир чүүл ону бадыткаар. Чоокта чаа Ооржак Калындүү онза чугула улуг тудугнуң муңмуң кижилиг коллективиниң мурнундан Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн-чүктүң аныяк тудугжуларының Красноярск хоорайга болган слёдунга чораан. Ооң улам мергежип ажылдаарынга, өөрениринге ол чыыш Ооржак Калындүүге чаа күштү куттулдурган, калбак чалгынны берген. Делегейде бир-ле дугаар өртемчей делгемин эргип каапкаш келген совет эзирниң — Юрий Гагаринниң холун ол чыышка чораан, дыңзыг тудар, ооң-биле чугаалажыр, чыыштың президиумунга кожа олурар болган аас-кежик аңаа уттундурбас.

Тудугнуң улуг орукче аътқарып үндүрген төлептиг оглу Ооржак Калындүү-биле баштайгы таныжылганы бо удаада дооспушаан, ол моон-даа улуг күш-ажылчы чеднишкиннерлиг, аас-кежиктиг болурун күзээли, эргим номчукчу.

А. МОНГУШ.

Мурнакчы чолаачы

Улуг-Хем районнун «УТКА 25 чылы» совхозунуң Арыскан салбырының конторазында көргүзүг самбаразында күш-ажылдың мурнакчыларының аразында чогаа чы П. Серээниң ады бо-ла турарын үргүлүү көрүп болур. Ол оол бодунуң мергежээн ажылынга ам 3 чыл ажыг ажылдап турар. Серээниң онаашкан ажыл-херээнге харыысалгалын улус мактап турар. Ол хову турлагларындан саван, силос, шыныалардан сиген, тайгалардан тудуг, оттулар ыяш сөөргүүнге күжүн, дыжын харамнанмайн, кызымак ажылдап турар.

Ниитининг ажыл-херээ дээш кызымаккай күш-ажылы-биле ол чоннуң хүндүткелин чаалап алган.

Б. ХУРАГАНДАЙ.

Септелгеде

«Тиилелге» совхозтуң Кара-Хаак салбырында автомашиналарның болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының база өске-даа чепсек-хереке-лдернин септелгези кидин чоруп турар. Септелгеде чолаачылар болгаш механизаторлар хаара туттунган. Ам «ГАЗ-53» маркалыг автомашина бүрүн кылдынган болгаш «ДТ-54» маркалыг тракторнуң септелгезин Ч. Дуктүүшпен ийи аныяк механизатор-биле кылып эгелээн. Оон ынай бир «ДТ-54» болгаш ийи «МТЗ-50» трактор септелгеде туруп турар.

Көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезинде тускай звено бар. Механизаторлар М. Марат, О. Кызыл-оол олар чаа чыага чедир 30 — 30 илиирни, 2—2 сеялканы септеп доозар дээш шудургу ажылдап турар. Ынчалза-даа артык кезектернин чедишпезинден чамдык үелерде аная турар чорук база бар. Механизаторларны артык кезектер-биле хандырарынче салбырда механик эш Потёмкин сагыш салза чогуур.

М. МАРТ.

Кызымак малчыннар

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунуң малчыны эш Даваалай кадайы Чудашпан-биле эрткен чылын колхозтуң 200 баш аныяк инээн хүлээп алгаш, бо чылдың апрельге чедир Бош-Даг деп черге семирти кадарып келген. Кадарган инектерин чаңгыс баш-даа хоратпайн дужааганының соонда, оларга 120 баш бызааны ажаары-биле хүлээткен. Бызааларын олар бо чайын Бүрен-Хем бажының эки оттуг черлеринге күш киир кадарганнар. Ам бызаа бүрүзү семис шыырак.

Быштаанда кажаалары база чылыг. Ажаап турар бызааларын улуг молдургалар кылдыр өстүр азыраш, келир чылын база чаш бызааларны олар хүлээп алырлар. Ам коданында бызааларының кырынга 30 хире башты немей алыр бодап турарлар. Кызымак малчыннар кадарган бызааларын менди чыл ажырып шыдаарлар.

К. ХОЙЛААРАК.

Чоннуң садыг хандырылгазын экижиде-ринче

(Аныяк кооператорларның ийиги республика слёду)

СЭКП ТК-ның декабрь Пленуму химия үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдер болгаш улус ажыл-агыйынга химиктиг продуктуларны калбаа-биле хереглээр дугайында айтырыгны шиитпирлеп турар бо хүннерде Тываның хереглел кооперациязының аныяк салгакчылары боттарының ийиги республика слёдунга чыылгаш, ажылчы чоннуң садыг талазы-биле хандырарын экижидер дугайында чугула сорулгазын чугаалашкан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салышкынының ачызында үлетпүрүү болгаш көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдер, чоннуң материалдыг чаагай чоруун болгаш культурлуг деңнелин бедидер талазы-биле Тываның ажылчы чоннары чаа-чаа чеднишкиннерни чедип ап келгенин, ол ниити херекке республиканың хереглел кооперациязының улуг киржилгелин слётка илеткел кылган респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазы Б. Будегечиев болгаш чүве чугаалаан эштер демдеглээн.

Тываның хереглел кооперациязының ажылдакчылары садыгның культуразын сөөлгү чылдарда элээн бедиткен, ооң чаа, депшилгелиг хевирлерин нептередир талазы-биле чамдык ажылдарны кылып, садыг алыкчылар, чемненикчилер бараннарны, чемнерни боттары шилип алырына эптиг кылдыр хөй-хөй магазиннерни, столоваяларны эде дерээн болгаш садыгжы чок магазиннерни ажыткан. Малчыннарны хандырар садыгжы чок, хөй-ниитиниң чуруму-биле ажылдаар ларёктарны 30 кезек черде тургускан.

Хереглел кооперациязы чонну бараннар-биле хандырарының хемчээлин чыл бүрүде-ле улгаттырып, ооң ассортиментизин экижидип келген. Эрткен чылдаазында дециээрге, бо чылдың 11 айларында безин 1870 муң ажыг рубльдің бараанын чонга хөйну саткан.

Респотребсоюзтуң системазында кадрлар саны дыка өскен, ам ында 4850 ажыг кижи, ооң иштинде 950 ажыг комсомолчулар болгаш аныяктар ажылдап турар. Садыг-кооператив училищезин, чурттуң дээди, ортумак өөредилге черлерин дооскан аныяктарының отрядтары чыл бүрүделе немежип, садыг организацияларының удуртукчулары, садыгжылар, пекарлар, экономистер дээш өске-даа тускай эртемниглер болуп ажылдавышаан, боттарының инициативазын илередип, чаа үүлдерни, мурнакчы дуржулганы шингээдиринге дүргеннибиле чаңчыып турарлар.

Аныяк садыгжылар Кызыл горпозунда К. Товариштай, О. Омдарый, Чөөн-Хемчик райпозунда С. Оюн, Эрзин сельпозунда Р. Когуш, белеткелчи Л. Будей, Тожу райпозунда пекарь А. Домаа ышкаш, боттарының ажылынга чоннуң хүндүткелин үргүлүү чаалап ап турар хөй-хөй комсомолчуларның аттары слётка удаа-дараа дыңналып турган.

Слёттуң киржикчилери чамдык садыг организацияларында улуг четпестерни база шыңгыы илереткен. Кооперативтиң хөй түңнүг акшахөрөңгизин оорлап самчыгдаар чоруктуң фактылары ам-даа хөй болуп турар. Бо чылдың 11 айларында безин 280 муң рубльдің өре-самчыгдадары илереттинген, ооң 159 муңун төлеттирип алган, 109 муң рубльдің чидирин база болдунган. Ылангыя Тес-Хем, Өвүр, Барыын-Хемчик райполары, Тээли сельпозу, Сүт-Хөл рабкоову бүдүрүлге планнарын айайы-биле күүсеттээн, база ол организацияларда өре-самчыгдал түңү улгаткан болгаш ындыг бак чоруктуу чамдык аныяк кижилер безин үүлгеткен турда, комсомол организацияларының талазындан ол чоруктуу эскерип көрбейн, садыг ажылында комсомолчуларның, аныяктарның ажылының дугайында айтырыгны комсомол хуралдарынга чугаалашпайн турар.

Дыка хөй аныяк садыгжылар чамдык колхозтар, көдээ Советтер даргаларының шын эвес айтыышкынын күүседир дээш дудагдалды болдургулап тургулаан. Чижээ, Тожу районнуң «Май 1» колхозунда аныяк садыгжылар Мария Март, Фаина Ондар олар даргаларның дужаалын күүседип, оларның даңзызын ёзугаар колхозчуларга акшаны улеп база бараннарны чээлге берип тургаш, 2340 ажыг рубльдің дудагдалын болдурганнар. Чамдык склад ажылдакчылары, экспедиторлар аныяк тускай эртемниглерниң дуржулгазының четпезин ажыглап, оларга бараннарны улуг өртекке үндүрүп бергеш, ооң ылгалы акшаны боттарынга шиңгээдип турган фактылар эвээш эвес. Бо чорук болза аныяк кижилерни өртектиг үүлдер харыылаар ажылга киргеш, оларга садыг болгаш комсомол организацияларының талазындан боттуу-биле дузалажырының чугулазын херечилеп турар.

Сөөлгү үеде хөй-ниитиниң шугумубиле ном садыглаар ажылдың элээн калбарганын ном садыының эргелекчизиниң оралакчызы эш Никонов чугаалаан. Кызылдың № 3 ортумак школазының өөреникчилери эрткен чайын улусчу ном магазинин ажыткаш, 3 ай иштинде аная 10 муң рубльдің номнарын садыглаанын, а ол ышкаш ном садар улусчу киоскини Каа-Хемниң Сарыг-Сеп 11 чыл школазының өөреникчилериниң организастаанын, ол-ла районнуң Тер-зиг суурунда ном тарадыкчызы, кызыл булуң эргелекчизи эш Сыгыртаа, Кызылдың электростанциязында хөй-ниитиниң чуруму-биле ном садар киоски эргелекчизи слесарь Л. Сланский ышкаш өске-даа идепкейлиг хөй-ниитичилериниң ажылының чедишкиннерин демдеглевишаан, чонга ном тарадыр ажылга хөй-ниитиниң киржилгезин улам-на калбарты-рынче аныяк кооператорларны ол кыйгырган.

Өвүр райпозунуң Саглы көдээ магазинининң эргелекчизи комсомолчу Монгуш Кушкаш бодунуң планныг онаалгаларын чедишкинниг күүседип келгенин аныяк кооператорларга дыңнаткан. Саглы көдээ Советтиң күүскомунуң, «Кызыл тук» колхозтуң баштаар чериниң дузаламчызы-биле малчыннарның, ферма ажылдакчыларының хереглелдерин, чагыгларын өөренир бригаданы тургузуп алганын ол чугаалаан. Алюминий савалар, шаажаң аяк, стакан, хевис, дорошка чижектиг бараннарны малчыннарны негеп турарын медеглээш, райпонуң баштаар чериндан чамдык чугула бараннарны чугуур үеэнде бербейн турарын ол шугумчүлээн.

ХККМ-ниң ажылдакчызы эш Козлов аныяк кооператорларның слёдунга чүве чугаалааш, ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас, хуузунда балык тудуп, чижеңеш садыг кылыр кижилерниң Тожу районда бар болуп турарын, кооперативтиң хөй түңнүг хөреңгизин самчыгдаан Хунажык, Агаёнок ышкаш бөлүк кижилерниң респотребсоюзка болгаш Каа-Хем райпозунга турганын демдеглээн. Кооперативтиң өнчүзүн карак оғу дег камгалап, ак-сеткилдиг, шынчы ажылдаарының чугулазын аныяк садыгжыларга ол сүмелээн.

Тээли сельпозунуң хол бухгалтери турган Булгакова учётту болгаш отчётту мыңай сандараткан турганын ол сельпонуң улуг бухгалтери Б. Бюрбю бодунуң саналынга илереткеш, чамдык кижилерниң талазындан кооперативтиң хөй түңнүг акшазын самчыгдаарынга ажыглалды болдурган ол кижини респотребсоюзтуң баштаар чери Чөөн-Хемчик райпозунуң хол бухгалтериниде томуйлаан турарын четпес деп, ол шугумчүлээн. Сельпонуң ажылында болдунган четпестерни чайладып, садыгның культуразын бедидер, бухгалтерияның учёт, отчёдун чогуур чурум өзугаар экижидерин аныяк садыг ажылдакчыларының хүлээнип алганын бухгалтер медеглээн.

Моңгүн-Тайга сельпозунуң склад эргелекчизи Салчак Хунан, Тожу райпозунуң Салдам көдээ магазининиң эргелекчизи Клавдия Федякова олар бараннарны чедирер талазыбиле Кызылдың аэропортунуң ажылының четпезин шыңгыы демдеглээнер.

— Аэропортта бистиң он айда-ла киирген бараннарывыс амдыгаа чедир хеңээр чытпышаан турары четпес. Ам харын автомашиналар-биле сөөрткен бараннар биске дүрген чедип турар апарган — деп, эш Хунан демдеглээн.

Хөй-ниитичи контролёрлар эштер Лидвинцев биле Вяков олар кырганнарның мурнундан аныяк кооператорларга байырын чедирип, ооң-биле кады кооперативтиң хөреңгизин камгалап, эрес-дидим ажылдаарынче оларны боттарының чылыг сөстерибиле кыйгырып турганнар.

— Кызылга күрүне садыы турары-биле кады 1923 чылда ооң улуг бухгалтеринге ажылдан кирген мен, ол садыгдан сөөлүнде тыва хереглел кооперациязы өзүп үнген. Хөй чыл иштинде ажылдан келген дуржулгамны барымдаалааш, бараннарны кымга-даа чээлиге бербезин, кымга-даа идегеп болбазын силерге сүмелеп тур мен — деп, эш Вяков чугаалаан.

Слётка Тыва АССР-ниң садыг министри А. Арланмай сөс алгаш, аныяк садыг ажылдакчыларының арызына социалистиг чарышты, ооң дээди хевири—коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни улам калбарты-рын айыткан. Ол алдарлыг шимчээшкинде садыг ажылдакчыларындан 600 кижи хаара туттунган, 15 бригада коммунистиг күш-ажылдыы, 24 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп атты чедип алган болза-даа, ында чеже комсомолчулар болгаш аныяктар киржип турары билдинмес чорук четпес-тир деп, ол чугаалаан.

Кызылга болгаш Бай-Хаакка садыг ажылдакчыларының мурнакчы дуржулга школаларын тургускулааш, мурнакчы садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң дуржулгазын калбаа-биле нептередир хемчеглерни алырын респотребсоюзтуң баштаар черинге министр саналдаан.

Слётка оон ыңай садыг-кооперативтиң училищезиниң директору эш Санчай, ВЛКСМ обкомунуң секретары эш Пожидаев болгаш өскелер-даа боттарының өртектиг саналдарын бергеннер.

Аныяк кооператорларның республика слёду Тываның хереглел кооперациязының бүгү ажылдакчыларынга болгаш хуучуларынга кыйгырыгны хүлээп алган. Бо чылдың планныг онаалгаларын чедишкинниг күүседип, чаа чылда ажылды организастыг эгелээри, республиканың хереглел кооперациязын коммунистиг тургузуушкунга ажылчы чонну хандыкшыдарының коммунистиг кижизидилгениң база бир ёзулуг хевири, хөй-ниитиниң бот-эргелелиниң школазы кылдыр хуулдурары дээш демеселге бүгү күжүн болгаш энергиязын харам чокка бээриң аныяк кооператорлар боттарынга хүлээнип алган.

С. ЛОПСАН.

Культура-амыдыралының хүн демдеглелдеринден

Бистиң республиканың ең ырак болгаш чурумалдыг чараш булуңнарының биреези — Тожунуң малчыннарын агитавтоклуб доктаамал эргип турар. Тоора-Хемде культура бажыңының, колхозтарда клубтарның ойнакчылары чаа программалыг концерттерни, агитаторлар солун номчулгазын, беседаларны чорудуп турар.

«Май бири» колхозтуң суурундан төп сүт-бараан фермазынче чагылар улажып чоруткан. Фермаларда бажың бүрүзүн радиожудар сорулгабиле Куштуг-Кежигге чагылар база улажып эгелээр.

Каа-Хемде «Совет Тыва» колхозтуң комсомолчулары болгаш аныяктары чоокта болган ниити хуралының шиитпирин ёзугаар хөй-ниитичи эгелээшкинни организастаан. Аныяктарның клуб чөвүдели, санитар албанның белүү болгаш кажер библиотека ажылдап эгелээн.

СЭКП өбкомунуң V пленумунуң доктаалын боттандырбышаан, бүдүрүлге, чуртталга болгаш культура-амыдырал тудуларынга аныяктарның киржилгези сөөлгү үеде кажу илереп, агиткультбригаданы организастап турар.

* * *

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң төвү Чодураа суурда көдээ клубту эш А. Люндюп эргелекчилээнден бээр ол ёзулуг-ла культураның одаа апарган. Клубту кышка удур эки чылыглап, септээн, ам ында неделяның среда, суббота хүннеринде план ёзугаар кандыг-ла бир массалыг ажылдарны эрттирип турар. Эш Люндюптуң удуртулгазы-биле 15 кижилиг бот-тывынгыр уран чүүл бөлүмү ажылдап, олар колхозтың төвүнге 2 каган, Кара-Булун, Баян-Кол, Торгалыг ынчаар 5 кезек черге барып, концерттерни чонга сонуургаткан.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

* * *

Чоокта чаа Таңды районда «Тиилелге» совхозтуң төп сүт-бараан фермазының коллективи боттарының күжү-биле чаа кызыл булуң кылын алган. Ам ферманың ажыл-ишчилери хостуг шактарын ында эрттирип турарлар.

А. ДЕСПИЙ-ООЛ.

* * *

Улуг-Хем районнуң Чодураа суурда кино механиги Михаил Серенни чон аажок мактаар. Бо үеге чедир ол колхозчуларга кино көргүзүрүнин планын ай санында ажыр күүседип келген. Кино эгелээринин мурнунда көрүкчүлерге ол көдээ ажыл-агыйның киножурналдарын көргүзүп, болур деп турар кинонун кыска тайылбырын кылып турар. Кажан улус шупту чыглып кээрге, билеттерни саткаш, кинону айыткан шагында үндүрүп эгелээр. Оон дузалакчызы Н. Хүрен-оол база эки ажылдап турар.

Эш Серен бодунуң хүлээнген хөрээн ак-сеткилдиг күүсетпишаан, хөй-ниитиниң ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Ол бот-тывынгыр уран чүүлдүң идепкейлиг киржикчилериниң бирээзи. Оон-биле кады, школада төрөлдер комитединиң даргазынга база сонгуттурган. Эш Серен ам чылдың сөөлгү айының планын мурнукузу дег база-ла ажыр күүседир дээш кызымак ажылдап турар.

А. ЛЮНДЮП.

Соңгукчуларында

Улуг-Хем районнуң Баян-Кол көдээ Советинин депутаттары эштер О. Даш-оол, Х. Дүшкүн-оол олар боттарының соңгукчуларынга отчёттарын кылган.

Соңгукчулар боттарының депутаттарынга немелде чагыгларны бергениер. Баян-Кол суурнуң кудумчуларынга аттар тыпсып, бажыннарны дугаарлаарын, кудуктарны четчир санныг кылдыр туттурары, эш-хүүзүнүң судунун болгаш эки-тура дружинаның ажылын экижидери чижектиг чагыгларны берген. Соңгукчуларының негелделеринин талазыбиле хамаарышкан организацияларга айтырыг тургузуп, ооң күүселдезин чедип алыр дээш ажылдаарын депутаттар хүлээйген.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

„Шынга" харыылап тур

Хемчеглер алдынган

Көдээ корреспондентинин шугумчүлелиг чүүлү № 192 «Шынга» «Шиитпирлезе чогуур» деп эге-биле парлаттынган. «Сүт-Хөл» совхозтун Алдан-Маадыр салбырында чунар бажың хагдынганын, хлебти моон мурнунда магазинге эккеп садыглап турган болза, оон соонда өске таарымча чок черде садып турар апарганын, кижи эмнелгези ажылдавастаанындан бээр үш ай болганын көдээ корреспондент бодунун чүүлүнге бижээн.

Солунда парлаттынган ол чүүл шын болган деп, Сүг-Аксы көдээ Советтиң даргазы эш Даржай редакцияга харыылаан. Көдээ Советтин чогуур хемчеглерни алган түңнелинде, ол салбырда нунар бажын, кижи эмнелгезинин салбыры, хлеб быжырар чер доктаамал ажылдап турар апарган болгаш столовая база ажыттынган.

ЧУРУКТА: аныяк кооператорларның ийиги республика слёдунуң киржикчилери (солагай талазындан оң талазыче)—эштер Монгуш Кушкаш—Өвүр райпозунуң көдээ магазининиң эргелекчизи, Сарыглар Эрес-оол — Сүт-Хөл рабкоопту автолавка садыгжызы, Сат Чигжит — Тээли сельпонуң Шуй көдээ магазининиң эргелекчизи, Маркс Адыг-оол — Моңгун-Тайга сельпонуң магазин эргелекчизи, Валентина Рачова—Тес-Хем райпонуң раймаг эргелекчизи, Очур Сандар-оол — Чөөн-Хемчик райпозунуң автолавка садыгжызы, Саая Борбаш — Тээли сельпонуң повары.

Фото. Г. СИРОТИННИИ.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГАА

Дүрген шиитпирлээр херек

Тываның хоорайларының биреези Туран Устуң кол оруунда туруп турар болганда, республиканың найысылалы-биле аргыжарда аная белен деп кижилер бодап турары чугаажок. Олар ынчаар чугаалажыпдаа чоргулаар харын.

Ынчалзажок херек кырында, Кызылга четкеш, келири берге айтырыг болуп турарын Туранның чону эки билирлер. Ам үеде чоннуң ыңай-бээр аргыжарының кол транспорту автобус болуп турары база билдингир. Оон ужурунда Кызыл—Абакан, Кызыл—Ус, Кызыл—Тарлаг болгаш Хадың аразында чоруп турар автобустарга олуруп, Кызыл кирер, оон дедир Туран хоорайга келир деп чүве дыка берге бооп турар. Хостуг олут үргүлүү чок. Кызыл—Туран аразынга автобус шимчээшкинин тургузар дугайында соңгукчулар мурнунга район, хоорай Советтериниң күүскомнарының отчёттарын кылып турар үелерде соңгукчуларның чагыгларын бижээн протоколдар, ук чагыгларны күүседир дугайында район, хоорай Советтериниң сессиялары республика организацияларындан дилег кылып, шиитпирлерни үндүрүп келген.

Адактың сөөлүнде бир бичии автобусту тургускан турган. Ынчалзадаа чоннуң аная өөрүшкүзү үр болбаан. Удатпаанда пассажирлер эвээш дээн-не чүве боор он, ук автобусту соксадып каан. Кызылче албан, амы-хууда чоруп турар кижилер болгаш ында өөренип турар Туран чурттуг чеже өөренікчилер чок дээр. Ынчангаш чоннуң харылаазынга бо моондактыг чорук амга чедир уламчылап турар. Туранның автовокзалында хөй чон хүн бүрү сыңмарлашкан, кайын, кажан, кандыг автобустуң кээрин бот-бодундан айтырышкан турарлар. Ында автобустарның чоруурунуң расписаниези чок.

Пассажирлер АТК-зының талазындан автобус чолаачыларының ажылын шуут хынавайн турарындан автобустар чогуур шагын шуут сагывас, билет садып турар чолаачылар чижеңеш чорукту болдуруп турар. Моон дугайында солуннарга моон мурнунда база бижигилеп тургулаан бис, ынчалзажок чоннуң ол негелдезин хандырза чогуур организацияларның талазындан кандыг-даа хемчег албайн турар-дыр.

Бо чылдың октябрь 13-те дыштаныр хүнде Кызыл баар дээш эртен 9 шактан кежээкинин 8 шак чедир вокзалга оочурлааш, чоруп чаалаан бис. Аная хүнээн 30 ажыг кижиден 10 хирээн Кызылче арай боорда, бут кырынга тура ийикпе, азы чүк машиналарының кабиналарынга олуруп алгаш чорутканнар. Кассирниң чарлаанын ёзугаар Тарлагдан автобус кежээ 6 шакта кээр тургаш, 8 шак чыгай бергенде келген. Ук 67—01 дугаарлыг автобустуң чолаачызы Толстиков дээран Тарлагдан Кызыл кирер 8 кижини олуртуп алгаш, билет сатпайн, Аржаан суурну эрттирип келгеш, оларга тус-тузунда 1 рубль 40 көпеектиң биледин үзүп бергеш, кижи бүрүзүнден 1 рубль 73 көпеекти алганын райпо ажылдакчызы эш Я. Михайлов илереткен. Чолаачыларның мыңдыг шынчы эвес, чижеңеш чоруун хынап илереткеш, чоннуң харылаазынга таарымчалыг байдалды тургузарын пассажирлер АТК-зының удуртукчулары хемчег алыр үе келген. Бин-Хем райкүүсүм, Туран хоорай Советтери Кызыл—Туран аразының автобузун катап тургузар дээш сагыш салыр херек. Ону чон негеп турар.

М. ДАМЧАЙ.

Совет Эвилели-биле кеззэ-мөңгеде

ПРАГА. (СЭТА). Найырал, бот-бодунга дузалажылга болгаш дайын сөөлүндеги кады ажылдажылга дугайында совет-чехословак керээнин 20 чыл болган оюн чехословак улус улуг байырлал кылдыр демдеглеп турар. Ол төөгүлүг хүн-биле холбаштырган байырлалдыг хурал Прагага декабрь 12-де болган.

Хуралга Антонин Новотный, Йозеф Ленарт, Чехословакиянын Коммунистиг партиязының болгаш чазааның өске-даа удуртукчулары, СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев баштаан Совет Эвилелинин партия-чазак төлээлери чедип келген.

ЧКП ТК-ның бирги секретары, республиканың президентизи Антонин Новотныйның илеткелин олурушканнар динмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Эрткен 20 чылдарның дургузунда чехословак улус Совет Эвилели-биле найыралдың, эвилелдиң үнелиин база ужур-дузазын медереп билген болгаш чехословак-совет найыралдың чаалап алышкынарының кол нептередикчизи болгаш камгалакчызы болур ЧКП-ниң ажылының шынның бүзүреп көргеннер деп, А. Новотный чугаалаан.

Чехословак-совет керээнин хуусаазын узадыр дугайында чаңгыс эпсеткилдиг шиитпир делегейниң амгы байдалының-даа талазы-биле, база ол ышкаш социалистиг чурттарның, бот-боттарының аразында харылзааларын улам ынай быжыглаарыныңдаа талазы-биле ап көөрге, принципиалдыг ужур-дузалыг болуп турар дээрзин ол демдеглээн. Эткен чылдарда бистиң чедип алган чедиишкиннеривис Чехословакиянын Коммунистиг партиязының болгаш Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязының идея талазы-биле быжыг чаңгыс эви-биле болгаш ажыл хөлелиишкиннериниң чаңгыс эптин-биле шуут холбашкан деп, А. Новотный чугаалаан. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эви дээш демиселге СЭКП-ниң, ооң ленинчи удуртулгазының болгаш эш Хрущевтуң хол салыышкынын Чехословакияның Коммунистиг партиязы бедин-биле үнелеп көрүп турарын А. Новотный демдеглээн.

Совет Эвилели-биле, социалистиг чурттар-биле кады империализмге, колониализмге удур, улустарның хосталгазы дээш, социализм дээш, тайбың дээш демисежип турар бүгү күштер-биле хол-холундан туттунчун алгаш, чайгылыш чокка туржып турар бис. Бис бо орук-биле моон соцгаар-даа бүзүрелдиг баар бис, ынчангаш бо оруктан бисти кым-дза тайзып шыдавас деп, эш А. Новотный илеткелинин түнелинде чугаалаан.

Индирде — совет партия-чазак төлээлериниң баштыңы Л. И. Брежнев. Байырлалдыг хуралдың киржиңчилери ону динмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Совет чазактың, хөй миллион совет кижилериниң болгаш Н. С. Хрущевтуң мурнундан Л. И. Брежнев чүректиң ханызындан акы-дуңма изиг байырлын чехословак улуска чедирген.

Бөгүн бисте ийи дакпыр байырлал болуп турар-дыр деп, Л. И. Брежнев чугаалаан. Керээ-биле быжыглаттырган совет-чехословак найырал ийи он чылдарның дургузунда бодунуң амыдыралчызын болгаш быжыын көргүскенин өөрүшкү-биле демдеглеп турар-дыр бис. Бистиң күүнелеривистиң аразында харылзааларның хөгжүлдезинде чаа кайгамчык үениң — найырал дугайында чехословак-совет керээнин күштүг хуусазын 20 чылда узатканының дугайын оратор чугаалаан. Бистиң улустарывыстың аразында найырал, бистиң партияларывыстың аразында найырал чайгылыш чокка быжыгар болгаш өзер дээрзин ам бүзүрел-биле чугаалап болур деп, Л. И. Брежнев демдеглээн. Ол найырал чылдарда, он-он чылдарда эвес, а кеззэ-мөңгеде найырал-дыр.

Чугаазының түнелинде Л. И. Брежнев ийи чурттарның аразында найырал соксаал чокка быжыгын база чечектелип турарын дээш бүгү-ле күүлдерни совет кижилер кылыр дээрзин акы-дуңма чехословак улуска бүзүреткен.

Динмиттиг адыш часкан турда эш Л. И. Брежнев СЭКП Төп Комитединин, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинин байырлыг чугаазын номчаан.

Байырлалдыг хурал чехословак болгаш совет улустарның бузулбас найыралының, чаңгыс эвиниң болгаш сырый каттышканының көргүзүү болган.

Ол дээрге космос корабльдериниң тургузукчуларынга шаңнал-дыр

РАНГУН. (СЭТА). Космоска спортчу чедиишкиннериң бүгү хевирлериниң талазы-биле хөрээженнер өртузунга делегейниң бирги тулган чемпиону деп атты астронавтика талазы-биле делегей комиссиязы Валентина Николаева-Терешковага тывысканының дугайында медээ дыңналы бээри билек-ле, СЭТА-ның болгаш «Правданың» корреспондентилери Рангунда чоруп турар делегейде бирги хөрээжен-космонавт-биле ужурашкаш, ол дыңнадыгны тайылбырлаарын оон дилээннер.

— Мен ол шаңналды кайгамчыктыг космос корабльдерин тургускан бистиң бүгү-ле конструкторларывыска, инженерлеривиске, ажылчыннарывыска, мени космосче ужудуушкунга белеткээн бүгү-ле кижилерге хамаарыштырып тур мен—деп, В. Николаева-Терешкова чугаалаан.

Кения хосталганы чедип алган

НАЙРОБИ. СЭТА-ның тускай корр. В. Астафьев биле Г. Скобелевтиң дамчыдып турары болза: Кениянын хамаарышпас чоруун чарлааныныңа байырлалдыг ёзулалы Найробиге национальдың каас-чараш танцызын көргүзеринден болгаш шериг парадындан эгелээн. Чүгле чаа тудуп дооскан «Ухуру» деп стадионга найысылалдың чурттакчылары болгаш байырлалга 78 чурттардан чедип келген хөй санныг аалчылар долдур олурупкан. ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министринин оралакчызы С. Г. Лапинге баштаткан Совет чазак төлээлери аалчыларның аразында база бар.

Кениянын премьер-министри Джомо Кениатты стадион байырлалдыг йөрээшкин-биле, өөрүшкүлүг кыйгылар-биле уткаан. Он ийи шак чедиринин каш-ла минута мурнунда тук азар ыыштан англи тукту дужүрген. Таптыг-ла дүн ортузу турда, хамаарышпас Кениянын каракызыл-ногаан тугу национал гимнинин аялгазы-биле стадионнуң кырынче чөргаары-биле хөлбеңейнип үнүпкен. Африк дипке 34-кү хамаарышпас күрүне төрүттүнген. Үр манаттынган ол минутаны стадионга чыылган 250 мың кижилер «харамбее» («сырый каттыжышкын»), «Ухуру» («хосталга») деп кыйгылар-биле уткаан.

Италичилер Компартияга кирип турар

РИМ. (СЭТА). Партия документилерин солуур талазы-биле чоокта чаа эгелээн кампания чоруп турда, бир миллион итали коммунистер 1964 чылда кылган партия билеттерин алганнар.

Партия документилерин солуур талазы-биле кампанияның баштайгы неделяларында партияның хүрээлелинге 45.565 чаа кежигүннерни хүлээп алган. Италияның аныктарының Коммунистиг федерациязының хүрээлелинге барык 10 мың чаа кежигүннер кирген.

Д. РАСКЫНЫҢ ЧУГААЗЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың күрүне секретары Дин Раск Сент-Пол хоорайга (Миннесота штат) чүве чугаалааш, бир эвес бүгү делегейге айыыл чок чорук хандыртынмаан турар болза, Каттышкан Штаттар бодунуң айыыл чок чоруун хандырып шыдавас деп оназалап демдеглээн.

«Бистиң үевисте, диптер аразының баллистиктиг ракеталарын база термоядролуг дайынчы октарны тургускан турда, бир эвес бисти долгандыр бүгү-ле күүлдерге тайбың шөлээн турар болза, бистер бодувусту шөлээн кылдыр бодап болур бис!— деп, АКШ-тың күрүне секретары чугаалаан. «Бисти долгандыр турып турар күүлдер» дээрге, чүгле чер, суг болгаш чер кырында агаар делгеми эвес, харын-даа бистиң чедип турарывыс космос районнары деп Каттышкан Штаттар билип турар деп, Раск тайылбырлаан.

Өске чурттар-биле ниити эргежыктарның талазын, ылаңгыя бүгүниити дайынның айыылын эвэжедириниң оруун дилеп тывырынче АКШ чүткүп турар деп айыткаш, Раск болза, Совет Эвилели-биле эдээн кызыгаарлаттынган дугуржулгалар чоокта чаа чедип алдынган деп чугаалаан. Ол дугуржулгалар аразындан АКШ-тың президентизи биле Совет чазактың баштыңының аразынга дорт телетайп харылзаазын тургузарының дугайында дугуржулганы, космос делгеминге, агаарга болгаш суг адаанга ядролуг чепсектин шенелделерин кылырын хорудгаар дугайында керээни Раск айыткан. Ол керээге 100 ажыг чазактар боттарының аттарын салганын ол таарзыныышкын-биле демдеглээн.

Массалыг узуткаашкынның чепсээн орбитаже салып үндүрерин хорудган турар декларацияны Совет Эвилели болгаш Каттышкан Штаттар деткээн болгаш космос делгемин ажыглаарын аайлап таарыштырар хоойлуларга хамаарыштыр калбак дугуржулганы чедип алганнар деп, Раск уламчылаан.

«Ол болза улуг эвес, ынчалза-даа тайбыңче угланган ажыктыг базымнар-дыр»—деп, АКШ-тың күрүне секретары чугаалаан. «Президент Кеннеди ышкаш, ооң орнунда президент Джонсон база-ла быжыг турштуг тайбыңче угланган улам ынайгы базымнарга хамаарыштыр дугуржулгалар чедип алырының болдунар арга бүрүзүн эн-не шын сеткилдии-биле болгаш шыдамыы-биле өөренип көөрүнге бүрүн шиитпирлиг болуп турар»—деп, Раск медеглээн.

Делегейниң душкүүрлүг чоруу дээш харыысалганы социалистиг чурттарже чүүй каарын орадашышаан, Раск бодунуң чугаазынга антикоммунистиг үзел-бодалдарны мактаан.

Тожунуң аңчыларында

«Совет Тыва» колхозтуң аңчылары баштайгы үнүүшкүнде безин байлак олчалыг кээп турар. Ооң иштинде кырган аңчы Тала Бараанны онзалап демдеглээри чугула. Хары чеден ырак ашкан, ол хире назылыг чамдык ашактар чөгенчиг-ле болгулаар болгай, а Тала ындыг эвес.

Бо сезонда 15 кишти аңнап эккээрин хүлээнгеш, Т. Бараан ону баштайгы үнүүшкүнде-ле күүседипкен. Элээн каш дииң болгаш өске-даа олчалардыг. Хоочун аңчы ам ийиги удаа аңнап үнеринге база белеткенип турар.

«Совет Тыва» колхозтуң хөрээжен аңчылары база арбын олчаомактыг кээп турары дыка өөрүнчүг. Чижээ, Ак Хайныр 5 киш, 20 диин, Чензер Дуктүүшпей 85 диин олчалыг келген.

* * *

Кырган аңчы Кол Дарыйгы диин болгаш өске-даа үүрмек аңөлүктерни өлүрериңе кончуг мергежилдиг кижи. Аныяк чораан чылдарында ол бир аңныыр сезонунда 700 — 800 диинни база өске-даа өлүктерни өлүрүп, шыырак дээн аңчыларның санынга кирип турган. Аныяк өолдарны эдертип алгаш оларны аңнаарынга өөредириңге база-ла кызымаккай.

* * *

Көдээ ажыл-агый артелинин дуржулгалыг аңчызы Бараан Дажырган 20 киш, 49 диин, 2 дыр-бактыг, 1 кырзаны белеткел пунктузунда эккеп дужааган. Артелдин өске аңчылары К. Лопсан, Б. Кол оларның олчазы база-ла эвээш эвес болган.

Бо колхозтан улуг назылыг аңчылар база бирги аңнаашкындан эвээш келгеннер. Кол Чензер 10 киш, 15 диинни, Бараан Чоргаадай 18 киш, 20 диинни төрээн колхозунга эккеп дужааган

Ч. СЕРЕН.

Бо аңныыр сезонунда эш Дарыйгы колхоз төвүнден 20—30 километр черлерге ыңай-бээр аңнап чоруп тургаш, 60 ажыг диинни, 10 күшкүлүг болгаш 2 кырзаны өлүрүп, белеткел черинге дужааган. Хүн бүрү олчалыг кээп турар. Ырак чер чоруп шыдавасдаа болза, ооң олча-тывыжы өскелерге үлегер болуп турар.

* * *

«МАЙ 1» колхозтан тайгаларже аттанган 200 ажыг аңчыларның башкылыы кээп турар. Баштай келген аңчылар 225 киштиг, 700 ажыг диинни, 30 кузенни, 20 чеклени, 3 адыгны болгаш 2 кара кундусту өлүрүп, төрээн колхозунга эккеп дужааганнар.

Колхозта партия организациязының бюрозу аңчыларны хүлээп ап, оларга чаа-чаа болуушкуннар дугайында лекция, беседаларны кылып берип турар. Баштай келген аңчылар ийиги аңнаашкынче аттанып турарлар.

А. САНЫЛГА.

Чаа бөлгүм

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозта трактор болгаш көдээ ажылагый машиналары өөренир тускай бөлгүм ажыттынган. Бөлгүмүң дуржулгалыг механизатор Сандан Таанооп башкылап турар. Ында шупту 35 кижи хаара туттунган. Техниканы шиңгээдип ап турарларның аразында комсомолчу кыстар, колхоз даргазы болгаш бухгалтерлер база бар. Дараазының кичээлдеринге кижи бүрүзү эки белеткелдиг кээп турар.

Д. БОЛАТ-ООЛ.

Аас чогаалының дугайында кежээ

Чөөн-Хемчик районнуң Бора-Тайга 11 чыл школазында чоокта чаа улустуң аас чогаалынга тураскаатканы кежээ болуп эрткен. Ол кежээге Сүт-Хөл школазындан чалаткан өөреникчилер болгаш элээн хөй ада-иелер киришкен. Школаның бир залынга тоолдар, тывызыктар, үлегер чугааларны бижээш аскан болгаш аас-чогаалынга үндезилеп чураан чуруктар-биле ону каастаан.

Улустуң аас чогаалының дугайында илеткели школада литература башкызы Д. Ооржак номчаан. Ооң соонда тыва улустуң хоочун ырларының күүседелери болган. Кежээниң түнелинде хоочун ырларны эки күүсеткен болгаш хөй тывызык тыпкан өөреникчилерни шаннаан. Ындыг кежээлерде уруглар чаа үүлдерни билип ап турарларын барымдаалаш, дараазында номчулга конференциязын эрттирерин планнаан бис.

Т. САРЫГЛАР.

Шыдыраа

Мурнунда — Шишигин

Четвергте республиканың хөл-шыдыраа чемпионадынга алдыгы салыг болуп эрткен. Аңаа Чамзырай биле Христофоровтуң оюну кончуг солун эртер боор деп маңан турганнар. Чамзырай агы-биле ойнааш, удавайн инициативазын кара талага алыпкан. Ооң чазыглыг көштерин Христофоров ажыглап, чараш комбинация кылыпкаш, Чамзырайны дужүп бээринче албадапкан. Чамзырайның ийиги уттурганы бо.

Беркович республика чемпиону Шишигин-биле ойнааш, эгезинде-ле барымдаа чок черге өлүп берип, атакалар кылып, сүрээдедир деп бодаан. Ынчалза-даа ооху идегел чок болган. Шишигин база бир санны ынчаар немеп алган.

Аныяк салыкчылар Оюн биле Чыргал-ооллуң аразында тулчуушкун дүргеп, хөй янзы чидигленишкин болгаш солуушкуннар-биле болуп эрткен. Түнелинде Оюн нарын көштерни кылып, хайымнап алырын кызып турган удурланыкчызын удуп алган.

Маргылдаада киржип турарларның аразында бодамчалыг, далаш чок, бүзүрелдиг ойнап турар бир шыдыраачы илереп үнүп турар. Ол — чолаачы Лисицкий. Эрткен алдыгы салыгда ол динамочу Зыряновту чер алыспайн уткаш, ам дөрт саныг, ийиги черде турарларның бирээзинде кирген.

Ламаш-оол биле Кенин-Лопсаңның салыы сөөлгүзүүнүң удуу болур хире соңгаарлаттынган. Ол ышкаш, Полчанинов биле Хомушкунуң оюну база сөөлүнде болур. Оларның байдалы ден.

О. ИРГИТ,
маргылдаанның кол судьязы.

Инструктор-чолаачы

Сержи Монгуш Шемүкеевич автоажыл-агый системазынга 1954 чылдан эгелеп ажылдап кирген. Эн баштай техниканың баажызын эки билбес болгаш дыка бергедеп, «хейле чолаачы болур деп күзээн кижидир мен» деп боданып, бодунга чөгенип-даа турган. Ынчалза-даа техниканы шиңгээдип алыр дээш 4 ай дургузунда кызыл өөренип келгеш, үш класстың чолаачызының эргезин алгаш, ам-на бодунуң мергежилин бедидип туруп берген.

1955 чылдан 1957 чылга чедир Кызылдың № 1 чүк АТК-зынга чолаачылап ажылдап тургаш, Тываның кадыр-каскак, берге оруктары-биле чорбаан-на чери чок болган, ылаңгыя Саянны ажылдыр Кызыл—Абакан аразынга чайгы, кышкы үелерде чеже удаа чорбаан, чеже тонна янзы-бүрү чүктерни ол сөөртпээн дээр.

Ам эш Сержи Кызылдың автошколазында инструктор-чолаачы болуп, Тываның колхозтарындан, совхозтарындан, АТК-ларындан ында өөренип турар аныяк чолаачыларны өөредип турар.

Автошколага ол 1957 чылдан бээр үзүктел чок ажылдап, бо аразында чыл санында 100 ажыг кижилерни автомашинаны шын башкарып билириңге, ону шын ажыглаарынга өөредип турар. Эш Сержи машина башкарып билириңге кижилерни практикаладып өөредирин ам шуут бүдүүлгеби-ле холбаалыг чорудуп турар. Чижээ. Кызылдың 26-гы кварталында чуртталга бажыңнарының тудуунга херектиг туйбуларны Кызылдың туйбу заводундан чеже хирени ол сөөртпээн дээр. Эш Сержи кижилерни өөретпишаан, бүдүүлгеге улуг дузаны чедирип турар.

С. САНДАН,
бызаңчы.

Садып алыкчыны кончуп болбас

Нарын көдээ магазинниң ажылы мурнуку чылдарда эки чоруп турганың хереглекчилер билир. 1963 чылдың июньда Дамчай биле Куңаажап аңаа ажылдап кирген. Оон бээр олар садыг ажылын эжижиткен дээр фактылар чаңгыс-даа чок. Магазинде бараан аймаа эвээш, чамдык барааннарны делген көргүспээн, бар барааннарның өртээн көскү кылдыр делген биживээн.

Хереглекчилер сонуургаан барааннарын көөр дээрге, садыгжы Дамчай көргүспес.—Албас болзунда, көрген хөрээн чок!—деп, ол донгуну сүргей харыылап каар.

Бижикти биче билир, санга хиреліг кижилерниң акшазын, көпеен бүдүү билдиртпейн кончуп аптар таварылгалар садыгжыларда база бар. Чижээ, бир катап садыгжы Куңаажап бир бичии оолга демир үжүк бажын 5 көпеекке садыпты. Ооң соонда магазинге кире бергеш, көөрүмге, садыгжы демги-ле демир үжүк бажын 5 эвес, а 3 көпеекке садып турарын эскерип кагдым.

Ол-ла магазинден бир томатты 50 көпеек-биле садып алдым, сөөлүнде көөрүмге, ол-ла томат 50 эвес, а 38 көпеек өртектиг болду. Ширин-Хөө 13 рубльдиң матразын 17 рубль-биле садып алган.

— Бо чүү болду, 17 рубль эвес, а 13 рубль өртектиг матрас болгай, акшамның артыын чандырып көрүңер — деп, садып алыкчы оон нетээн.

— 17 эвес, а 15 рубль өртектиг мастрас чүве—дээш, садыгжы 2 рубльди үзүнге чандырып бербээн.

Сүрүң деп оол чүве садып ап тургаш, 3 рубльди садыгжыга артыкка алзыпкан. Оозун пегээрге,—Чүте берипкен сен, шоруң!— деп, ол харыылааш, садып алыкчыга чандырып бээр үжүрлүг акшаны бербээн.

Келген чаа барааннарны садыга үндүрбейн туруп бээр. Хереглекчилер айтыларга бараан келбээн деп харыылап каар. Ооң соонда чаа барааннарның эки-экизин чажыргаш, таныш-көрүштеринге бүдүү саткылапкан соонда, олар оон артканын ам магазинге киирип садарлар.

Садыгжылар шоколадты хереглекчилерге албадаар чыгыы сыгап садыглааш, чиик өртектиг конфеттер бар турда-ла, чок деп харыылаш, сатпайн турарлар. Мен бир катап магазинге баргаш конфеттер хереглээримге, садыгжы Куңаажап прилавка артындан конфеттерни саазын-биле ораагаш дензилеп берди. Бажыңымга чедип келгеш көөрүмге, конфет-даа, чигир-даа эвес, шоодайлар дувүнден кактап чыгган бөктүг чуруктар, үүрмектелип калган конфеттер болду. Хереглекчи өртээн төлеп каан турда, ындыг чүвени кижиге бээрин канчап черле диттир чүвел? Совет садыгның адын бакшырадып турар ындыг кижини чогум кандыг садыгжы дээрил?

Садыгжы Дамчай арагаларны магазинге-даа чедирбейн чорааш, оон иштинден 2 аптара ишти араганы орукка ижерин ижип, садарын садыпкаш, оон артканын эккелген. Бир аптара ишти шампанскоенин, водканың чамдыызын ол арттырып алган болган. Дескелчок-ла ижиптер Куңаажап колхозтуң кассири Д. Суглүү-биле ийилээн магазин иштинге чула арагалаан болгаш Суглүүге үш шил шампанскоени барбалаткаш чорудупкан.

Эзирии улгаткан Куңаажап чалчыттынып туруп бээр орта, танныл Күнчүн биле Дамчай ийилээ ол эзирикпейни магазинден үндүрүп чорудупкан. Нарынга арага сурааш чаңгыс-даа дыңналбайн турда, хамыкты мурнай садыгжылар арагалаан, чонга эпчок чүвени көргүскен турар боор-дур. Элээрде-даа, эзирикте-даа олар бак сөстер-биле кижилерни дорамчылап турар үүлдери база бар.

Магазинниң ажылы өөнделевейн, садыгжылары арага-дарыга хандып турда, көдээ Советтиң колхозтуң удуртукчулары эптежир аргажок ындыг чорукту тооп көрбейн турар. Ноябрь 14-те магазинге арага кирген, ол-ла үеде ийи садыгжы чула пактаан, буттары бастынмас, холдары туттунмас турда, төрели кижи келгеш, оларны магазинден үндүрүп, садыын хагжып кагды.

Нарын суурда магазин садыгжыларының ажылында, аажы-чанында улуг четпестер бар турда. Эрзин сельпозу чогум чүү бодап тур ирги? Сельповуң оралакчы даргазы эш Мажаа ол магазинге хаая чоргулаан сураглыг болду. Ооң тодаргай алган хемчеглери чогум чүү ирги?..

Д. СЕВИЛ.

Бистиң календарывыс

Валерий Яковлевич Брюсов

Сураглыг совет шүлүкчү, критик, дыл эртемдени Валерий Яковлевич Брюсов 1873 чылдың декабрь 13-те төрүттүнген. Ынчангаш ооң төрүттүнген хүнүнден бээр ам 90 чыл болган.

Брюсов буржуаз аңгыдан үнгендаа бол, бодунуң аңгызындан шиитпирлиг-биле чарылгаш, революцияның баштайгы хүннеринде-ле социалистиг чаа культураның идепкейлиг нептередикчизи болуп, революцияның талазынче чайгылыш чокка шилчип кирген.

1917 чылда Брюсовка Максим Горький мынча деп бижээн: «Силерниң шимченгир амыдыралыңарны, силериң культура талазы-биле ажылыңарны шагдан бээр-ле кичээнгейлиг көрүп чор мен, ынчангаш Русьда эң-не культурлуг чогаалчы деп силериңни дугайынарда кеззэде чугаалап турар мен. Оон дээре макталды билбес-тир мен: шынап-ла ол». Шынап-ла Брюсовтуң арттыын каан чогаалдары—50-не чылда чурттаан чаңгыс кижиниң холу-биле бүдүрүп каан үүлдери дыка хөй.

Валерий Яковлевич Брюсов бодунуң чуртталгазын эчис сорулгалыг кылдыр орус культурага шудургу бараалгал кылдыр чурттап эрттирген.

1923 чылда Брюсовтуң бежен хар харлааның Москваның Улуг театрынга демдеглеп турда, Бүгү-российниң Төп Күүсекчи Комитединиң Президиуму аңаа тускай байыр чедирип, бодунуң Төрээн чуртунуң культуразынга чугула салыышкынны киргеннин бедин-биле үнелээн.

Бежен хар харлааны-биле холбаштыр байыр чедириишкиннеринге харыылааш, Брюсов бодунуң дугайын мынча деп чугаалаар эргелиг болган: «Бодумнуң бүгү четпестеримин болгаш алдагдалдарымны билингеш, эрткен оруумну эчизинде кээп халас эрттирбээн мен».

Брюсовтуң шүлүк чогаал ажылының эгезинде чүгле бодун бодаар, хоозун чүвеге идегээр чорук, чаа чүүл тывар дээш боттуң чүүлдеи хоорук чорук улуг күштүү-биле илереттинип турган.

Ынчалза-даа төөгүнү делгем билири-биле болгаш ниити болуушкуннарны эскеричели-биле Брюсов Россияга өөскээн ниитиниң демиселин чоорту, ханызындан билип, бодунуң шын эвес үзел-бодалындан адырлып шыдаан.

Октябрьның социалистиг революциязынга чедир Брюсовтуң бүгү амыдыралы чон-биле, калбак хөй-ниити-биле харылзаа чок байдалга эрткен. Бир-ле катап Горькийден ол мынча деп айтырган: «Чээрби чыл дургузунда номнар аразынга, чүгле номнар аразынга чурттап шыдаар силер бе?» Горький аңаа: «Чок, чүү дээриңер ол боор! Ынчап черле хоржок мен, черле шыдавас мен» деп харыылаарга, «Мен база-ла шыдавас мен, ынчалза-даа мен чурттап келдим» деп Брюсов харыысыргай чугаалаан.

Ынчангаш ооң революцияже оруу нарын болгаш берге болган. Ынчалзажок революцияның чайлаш чок болу бээрин ол билип турган. Октябрьның социалистиг революциязы Брюсовтуң шын үзел-бодалче шилчиниринге улуг салдарлыг болган. Дарлакчы аңгыларның аразынга өскеиндаа болза, чон-биле каттыжар дээш эрестиг чоруун көргүскен, эрги интеллигент кижилериниң бирээзи Брюсов болган. Революцияның талазынче ол чайгылыш чокка шилчип кирген.

Революция соонда үр чурттаазадаа, Брюсов ол үр эвес үеде революстуг культураның хөгжүдеринге ажылдап эрттирген. Ол бодунуң хаг-дынчак чоруун каггаш, ниитиниң ажыл-чорудулгазынга шуут киржи берген: чырыдыышкынның улус комиссариадының ажылдакчызы болуп, уран-чечен литератураның дээди институдун ректорлап турган. Бүгү-российниң Төп Күүсекчи Комитединиң Президиумунуң байырлыг чагаазында ооң ажылын мынчаар үнелеп көргүскен: «Октябрь революциязының соонда ооң ажылдакчыларының хүрээлелинге ол доп-дораан-на быжыы-биле кирген, а 1919 чылда Россияның Коммунистиг партиязының хүрээлелинге база кирген...»

Революцияже ол шилчилге Брюсовтуң амыдыралының бүгү оруунуң түнели болган. Амыдралдан ону дуглан кажаалап турган бүгү үүлдерни өттүр амыдыралдың шынын ол көрүп шыдаан. Бот-памдар уткалыг бир шүлүүнге ол мынча деп бижээн:

Революцияларны үжэлдирэин
Хааглыг соңга өттүр көрүп,
Эрес-маадыр улуг күштү
Хайгаарап-даа шыдаан ийик мен.

Революция-биле шуут дириг харылзаа чок чораан хирезинде-ле Брюсовтуң бодун улус чонуң аразынче киирге бээр орукту ол көрүп шыдаан. Ооң кадайының бир сактыышкынында мындыг солун чижек бар: «Бир катап (1917 чылда) бир шүлүкчү-биле чугаалажып олургаш, Валерий Яковлевич мынча диген: «Удавас бүгү чүве өскерлир, Ленин чедип келген-не болгай». «Ленин деп кымыл?» деп, аныяк шүлүкчү айтырарга, Валерий Яковлевич туруп келгеш, ол чугаалажып олурган кижизиниң эктинден оожум даянгаш, эл-депсинип айтырган: «Ленин деп кымыл дээрзин канчап билбес силер. Биче бооп чоруй-ла Лениннии биле бээр силер».

Ол үеде хөй-хөй кижилер билбейн турда-ла Брюсов революстуг шимчээшкиниң чоруп турганын кайы хире хайгаарап көрүп турганын бо чижек чугаалап турар.

Революция соонда Брюсов ниитиниң улуг ажылындан аңгыда чогаадыкчы ажыл-чорудулганы хүүннишкиннер үргүлчүлеп турган. «Ындыг хүннерде», «Ыракта», «Чивеш дээр аразында», «Далаш» дээн чижектиг шүлүктер чыындыларын ол парлап үндүрген.

Төрээн чурт дугайында тема — Брюсовтуң революция соондагы чогаалдарының кол үтказы болуп турган. Брюсов төөгүнү делгеми-биле билир чоруу-биле Россияның улуунуң дугайын, ооң хөй чүс чылдар иштинде хөгжүлдезиниң дугайын, кижи төрелгетениң культуразының төөгүзүнде ооң ээлеп турар черинин дугайын ханы угаап билген.

Россияны хостаткан Октябрь революциязын Брюсов бодунуң чуртун улуг алдарже көдүрер болуушкун кылдыр хүлээп көрген. Россия дугайын ол мынча деп бижип турар.

Сээн-биле кады чоруп,
Сээн улуг чаагайыңны
Чүс-чүс чылда алдаржыдар
Чүрээвистен тудуштар бис.

Революцияның улуг баштыңчызы Ленинниң дугайында чогаалдарны Брюсов бижээн. Ленинде миллионнар сиңниккен, черинің кайгамчыктыг аллары сиңнигип каттышкан кылдыр ол бижип турган.

Валерий Яковлевич Брюсов — Октябрь революциязының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле ооң улуг чаагайын, Төрээн чуртунуң күштүүн, чонунуң маадырлыг чоруун көргүскен совет чогаалчыларның бирээзи. Ооң чогаалдары совет чечен чогаалда алдын эртине болуп кирген. Ынчангаш ол совет кижилерге үнелиг болгаш оларга кеззэде уттундурбас.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага болгаш Кызылга хар шоолуг чагбас, бүргегизмээр хүн болур. Хат өй-тавында, чамдык черлерге дыңзыг. Агаарның температураз: республикага — 17—22, а Кызылга—20—22 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Күш-культурага мергежиилиңер!

Кадыкшыл — кижиге кончуг дузалыг. Чамдык кижилериниң кадыкшылын быжыглавайн, күжүн сайзыратпайн чоруурун элдепсиип, кайгап чоруур кижи мен.

1929 чылдан бээр радио дамчыдылгазы-биле гимнастика мергежилдерин кылып келген мен, ол ажылымны ам-даа үргүлчүлеп чор мен. Эртенги гимнастика кылырым, чүнарым, диш аштаарым, хүн бүрүде агаарлаарым-биле дөмей чаңчылым болган. Мергежилдерни кылырымга меңээ аажок таарымчалыг. Гимнастика кылганымның сөөлүнде соок сугну бажымче куттунуп чоруур мен.

Бүгү-ле амыдыралымда конькилеп, велосипед-биле маңнадып, лыжалыг кылашка чоруп келдим. Амдыгаа чедир сугга эштип, арга иштинге хөй удаада агаарлап, каттап, мөөгүлеп, чечектеп чоруп турар мен.

Харым ам 62 четкен. Ынчалза-даа шикээм кончуг эки. Грипп, ангинадан аараанымны билбес мен. Сеткилим үргүлчү-ле сергек, өөрүшкүлүг. Башкы ажылымны үргүлчүлевишаан мен.

Мени көрген кижилер харымны 62 четпээн, элээн аныяк боор сеп дижирлер. Мен ышкаш улгады берген болгаш менгилештир үргүлчү күш-культура мергежилдери кылып чоруур таныштарымны көөрүмге база-ла шимченгир, тыныжы дапкыжап ышкамиавас, аваангыр, байдалы мурнуку хевээр чоргулаар.

Мээң үлегер-чижээмни эдерип, күш-культура мергежилдериңе хандыкшыырынче бүгү номчукчуларны силериниң солуунуу дамчыштыр кыйгырарын күзедим.

Кадык, сергелең болур чорук — социалистиг Төрээн чуртувуска дыка кырыже чедир ажыктыг ажылдарны кылып бээривисти хандырар.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Кинотеатрларга

ДЕКАБРЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шидилиг эдиски» 9.30, 11.20, «Шынчы чүректер» 1. 2.40, «Калчаараннарның суду» 4.40, 6.50, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хажыдар көрүнчүктериниң ораны» 10, 11.15, 1.15, «Алдын диш» 3.15, «Тарзанның өлгени» 5.15, 7.15, «Ядыының чугаазы» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Пирсте хөлеге» 2.30, 8.30, «Чамыттар» 4.30, 6.30 шактарда. «Галина Уланова» (узаткан сеанс).

«ВОСТОК»: «Чүден-даа үнелиг» 3.15, 5.15, «Гангстеолер болгаш филантроптар» 7.15, 9.15 шактарда.

Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг суурунуң Найырал кудумчузунда № 65 бажында чурттап турар Сундуй Кечил-оол Монгушевич ол-ла районнуң «Найырал» совхозунуң Кызыл-Даг салбырында чурттап турар Сундуй Янбарь Иргитевнадан чарлыр дугайында херекти көдүрүп турар. Ук херекти Улуг-Хем районнуң улус судунга коор.

РЕДАКЦИЯ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу. бажын № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң орлалакчыларының 35 — 24.25 — 38, идеология хилдизинин 37—13: харыысалгалыг секретарының 23—35. көдээ ажыл-агый бүдүүлгезинин болгаш партийжи амыдырал килдизинин 37—13, 23—54. үлетпүр бүдүүлгезинин болгаш партийжи амыдырал килдизинин 22—64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистеринин 21—27, иштики информация килдизинин 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47, солуг келбейн барганда 32—75 телефонче болгаар.

ТС—01799. Культура министерствозунуң типографиязы